

Снежана
ШАПОЊИЋ-
АШАНИН

СЛАВА КАО ДРУШТВЕНА И РЕЛИГИОЗНА КАТЕГОРИЈА

УДК: 39:2-445

Апстракт: О слави као друштвеној, а пре свега породичној категорији, може се пуно говорити, а да многе теме остану недоречене. Немогуће је навести правила по којима би породица која слави требало да поступа. Код обележавања крсног имена неопходно је задовољити основна верска правила, док су сви остали елементи препуштени различитим обрасцима који се разликују од села до села и од породице до породице. Слава је наслеђивана мушком линијом, непромењива је и везана је за посед на коме живи породица.

Кључне речи: Слава, крсно име, свечар, прекадник, славско жито, свећа, вино, пост, славска трпеза, тотем, свечар, званица, здравица, жртва

„Ко пије вино за славе божје,
Помоз му Боже и слава Божја!
А шта је љепше од славе Божје,
И од вечере с правдом стечене?“¹

„Ко крсно име слави, оно му и помаже.“²

Први истраживачи о слави

Грчки хроничар Скилица први је забележио славу дајући јој обележје породичног празника. Иако не помиње реч „слава” већ „гозба”, из извештаја је било јасно да се управо ради о њој. Било је то 15. августа 1018. године. Тог дана је Евстатије Дахнокин, архон охридски, злоупотребио обичај да се на дан славе свако, па и незвани гост, прима – дошао у дворац Самуиловог војводе Ивца кога је том приликом ослепео.³ Овај учени странац, пореклом Грк из Византије, оставио нам је податке који са сигурношћу сведоче да је слава била раширена појава већ на почетку 11 века.

У писању Јована Скилице Божидар Прокић проналази паралелу у називу слава, што на грчком означава светковину праћену жртвама, односно свечан дан.⁴ Чињеница да се на славу позивају гости и да се радо примају и они који

1 Вук Караџић, *Српски рјечник* Београд, 1935, 65.

2 Народна изрека.

3 Божидар А. Прокић, *Војвода Ивац. Најстарији историјски спомен о слави у Македонији*, Братство, IX-X, Београд, 1902, 10.

4 Исто, 10.

нису звати, као и само љубљење гостију са домаћином, говори о вишевековном континуитету и давно утврђеним правилима по којима се обележава крсно име. Од посебног је значаја подударност неких обредних елемената Ивчеве и касније Карађорђевог славе. Сам Карађорђе је на своју славу, поред најближих комшија, позивао родбину, војводе и бројне виђене људе тог времена. Врло је важна заједничка црта која се тиче одлажења у цркву и вршења обреда,⁵ што по Миленку Филиповићу и није тако битно, а што имућнији и виђенији људи готово редовно раде.⁶

Дакле, први помен славе из 1018. године говори о периоду који није много одмакао од доба када су Јужни Словени након доласка на Балканско полуострво прихватили хришћанску религију. Само један век након учења Ђирила и Методија и даљег просветитељског деловања њихових ученика слава постаје општеприхваћен обичај на простору на коме су живели македонски Словени. Држава и црква су већ у 11. веку сматрале славу саставним делом хришћанства.

Доста касније, најподробније је славу код нас описао Вук Караџић: „Сваки Србин има по један дан у години кога он слави, и то се зове крсно име, свети, свето, и благ дан. Домаћин се стара и приправља за цијелу годину како ће и с чим ће прославити крсно име. Кад буде уочи крсног имена пред ноћ, онда зађе један из куће (обично млађи) по селу те зовне (на крсно име) све сељаке, који ово крсно име не славе; тај пред сваком кућом скине капу и обично овако почне: „Божја кућа и ваша! поздрављив те отац да дођеш довече на чашу ракије: да се разговоримо и да мало ноћи поткратимо; што буде свети Никола (или који буде) донио не ћемо сакрити: дођите, немојте да не дођете...” Кад званице долазе свечарима у кућу обично овако говоре: „Добар вече и честито ти свето! славио га много љета и година у здрављу и весељу!”... А пријатељи из другијех села дођу и незвани, па ту сви вечерају, пију, разговарају се и пјевају до неко доба ноћи... Тако славе три дана... а пријатељи одлазе чак четврти дан.”⁷

Веома значајне податке о крсној слави оставио је и Милан Ђ. Милићевић. По њему, домаћин који слави истовремено приноси жртву светитељу, заштитнику своје породице, али и свом својим званим и незваним гостима, чинећи славу највеселијим даном у години.⁸ „Крсно име није светковина лична, него кућанска, породична: она остаје од оца сину, а од сина унуку... Светац кога слави једна породица, сматра се као најближи и најбржи заштитник њезин. Њему се она моли, њим се најчешће заклинје, и кроз њега се нада да добије од Бога оно што жели.”⁹

5 Исто, 11.

6 Миленко С. Филиповић, *Слава, служба или крсно име у писаним изворима до 18 века*, О крсном имену, Београд, 1985. 156.

7 Вук Караџић, н. д. 358.

8 Милан Ђ. Милићевић, *Слава у Срба*, Годишњица Николе Чупића I, Београд, 1877, 95-96.

9 Исто, 96.

Вук Врчевић је забележио: „Сваки домћин има своје сталне званице о крсном имену. Званице су обично оне куће од којих се, једни од други, жене и своје шћери удају, кумови, побратими, и осим ови многи намјерни људи које они дан случајно покрај куће наљезе домаћин га сврати као новог званицу.”¹⁰

О социјалном значају славе Вук Врчевић је забележио и следеће: „Све званице, особено момци и ђевојке, радују се од неког времена промишљајући како ће се од жеље, без мјере и штедње, угостити, а највише што ће два-три дана од домаћи мучени посала отпочинут и међ госте у пјевању и игрању весело провести, где ће се од жеље човјек с човјеком, жена са женом поразговарати, а момак с ђевојком наашиковати.”¹¹

Када говори о званицама „на празник” Слободан Зечевић бележи: „Ако би какав странац дошао и незван, нипошто се није смео вратити, већ је требало да седне за трпезу. Верује се да се овом вечером дочекује слава, која је овде персонифицирана не као хришћански светац, већ су контуре те личности нешто друкчије. Први гост који дође у кућу сматра се главним и назива се поп.”¹²

Доба када Ивац слави славу временски је удаљено скоро читавих десет векова, а место је око 400 километара удаљено од данашњег поднебља на коме Срби живе. Без обзира на веома велику временску удаљеност, слава је успела да сачува своја битна и лако препознатљива обележја. Ни бројни историјски догађаји, као и друштвене и природне границе, нису битно утицале на карактер основних елемената славе. Ипак, мора се признати да су велике просторне раздаљине, често диктиране природним условима, утицале на стварање неких локалних карактеристика везаних за ток и начин спровођења обредних радњи везаних за обележавање крсног имена.

Душан Бандић, расправљајући о функционалном приступу проучавања породичне славе, истиче да је у данашње време тешко пронаћи породицу у сеоској средини која би пропустила да на свечан начин прослави дан свог крсног имена.¹³ Слава је дугим низом векова показала велику способност „наживљавања”.¹⁴ Етнолози, историчари, археолози и филозофи третирају славу као „коначан продукт једног дугог и сложеног историјског процеса”.¹⁵ Слава се најдуже одржала у односу на све друге празнике. Разлог је за сада непознат, али је очито да се крије у низу социјалних, материјалних и духовних особености и низу фактора који су у еволутивном и функционалном погледу саставни део човекове маште и осећаја припадности датом простору и тренутку.

10 | Вук Врчевић, *Крсно име, О крсном имену*, Београд, 1985, 27.

11 | Исто, 29.

12 | Слободан Зечевић, *Празник (слава) у североисточној Србији, О крсном имену*, Београд, 1985, 122.

13 | Душан Бандић, *Царство земаљско и царство небеско*, Београд, 1997, 239.

14 | Исто, 239.

15 | Исто, 240.

Петар Влаховић у светковању крсног имена истиче и његов социјални карактер. Људи су се окупљали и договарали о свему што је у датом временском тренутку било актуелно за једну друштвену групу. Скупови су веома често имали и национални значај.¹⁶ Често су извођени обреди који су по свом карактеру одговарали схватањима најширих народних слојева.¹⁷

О пореклу славе

Многи научници славу сматрају једним од веома тешких етнолошких питања. Ђиро Трухелка сматра да слава на Балканском полуострву представља „најзамршенији проблем”.¹⁸ Наиме, када се говори о слави прва асоцијација јесте да се ради о православној светковини. Ипак, даљим сагледавањем актуелних чињеница, јасно је да славу као верски и обредни елемент не можемо чврсто везати за православље, јер ову појаву не налазимо код осталих православних народа као што су Бугари, Грци и Руси. Поред тога, постоје писани извори на основу којих се може видети да је слава постојала и код неких католика у Славонији и Босни, као и код католичких Далматинаца и јужних Херцеговаца.¹⁹ Ђиро Трухелка тврди да су се поједини елементи славе задржали и међу Муслиманима који су живели у Херцеговини, као и код појединих хрватских племена и католичких Албанаца.²⁰ Несумљиво је да се слава, као верски и обредни елемент, изгубила још пре једног до два века код свих народа католичке и муслиманске конфесије.

Трагове славе код свих Словена, као и код бројних Индоевропљана, открио је и Петар Ж. Петровић. Ради се о прехришћанском периоду у коме је било веома живо многобожачко веровање и у коме је обележавање славе, односно крсног имена, заузимало веома значајно место. Хришћанска црква је у почетку настојала да се ослободи свих многобожачких обреда, па и оних везаних за славу. У свему овоме је имала незнатног успеха, тако да су се остаци прехришћанских веровања у мање или више измењеном облику одржали све до данас. И сам Свети Сава се више него ико залагао да се узалудно не прогоне прехришћански верски елементи, јер су они дубоко укорењени у народу и тешко могу бити истргнути из прастаре обредне праксе.

16 | Петар Влаховић, *Србија, земља, народ, живот, обичаји*, Београд, 1999, 299.

17 | Исто, 299.

18 | Ђиро Трухелка, *Ларизам и крсна слава, О крсном имену*, Београд, 1985, 342.

19 | Исто, 343; Стјепан Бановић, *О поријеклу славе крсног имена*, Гласник Земаљског музеја XXIV Сарајево, 1912, 265; Др. Ал. Митровић, *Крсно име није ни патаренског, ни српског, ни православног постанка*, Гласник земаљског музеја XXIV, Сарајево, 1912, 391.

20 | Ђиро Трухелка, н. д., 343.

М. Васић, В. Чајкановић, В. Скарин, као и Л. Нидерле, трагове обележавања славе проналазе у култу мртвих. Они прву асоцијацију оваквој тврдњи налазе у употреби кољива у славском церемонијалу. Ипак, Петар Ж. Петровић се супроставља оваквој теорији. Он истиче да је кољиво грчког порекла и да је посредно преко цркве унето најпре у градове, а тек касније и у села. Чајкановић сматра и то да светитељи у колективном значењу представљају покојнике, односно претке.²¹

У прилог теорији да крсно име не припада култу мртвих иде и чињеница да у посмртном ритуалу нема радосних расположења, што није случај код славског церемонијала. Р. Грујић је заступао тезу да крсна слава увек обухвата само живе, а изузетно и мртве, што представља најважнији део славе.²² Није јасно ни зашто је слава једино присутна код Срба, иако се зна да они нису једини народ на свету код којих је био присутан култ предака и који су тај култ у мање или више християнизованом облику очували све до савременог доба.

Често се кључно место у обележавању славе даје култу сунца, заштитнику богате летине, што је посредно утицало на опстанак одређене, мање или веће скупине људи. Обредни славски хлеб се поставља на источној страни стола, чиме се колач доводи у нераскидиву везу са сунцем. У народу је познат случај да се источна страна назива крсна. И славска свећа се доводи у блиску везу са култом сунца и обавезно се на трпези поставља уз колач на источној страни. Сви верници су у току спровођења славског церемонијала окренути ка источној страни, док су у посмртном ритуалу окренути западу. О славама се не пије за покој душе, што такође иде у прилог тврдњи Петра Ж. Петровића да култ мртвих нема везе са славским церемонијалом. О славама се наздравља речима „Да бог помогне, да крсно име укрсти животом и здрављем, а поље родом и берићетом.”²³ Ове и сличне здравице имају за последицу да изговарањем жељених речи, посредством хомеопатске магије, допринесу призивању среће, здравља, напретка и општег благостања. Свом светитељу заштитнику верници су исказивали велико поштовање, очекујући од њега да им пружи помоћ ако се некад нађу у невољи. У свог крсног светитеља су се често заклињали²⁴ када су говорили истину и када су се заветовали да ће, уколико им се услыше молбе, светитеља заштитника славити што боље могу. Веома је занимљива народна прича коју бележи Душан Бандић, а која се тиче сиромашног свечара и његове жене, њене пафте и светог Николе. Након продаје пафте, јединог вреднијег предмета у кући, некаквом старцу, како би што боље прославио своју славу, човек заједно са својом женом бива награђен за велику жртву коју је поднео како

21 Веселин Чајкановић, *О српском врховном богу*, Београд, 1941, 14.

22 Петар Ж. Петровић, *Крсно име*, Српски митолошки речник, Београд, 1998, 260.

23 Исто, 261.

24 Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд, 2004, 350.

би на дан своје крсне славе што боље дочекао госте.²⁵ Враћање продате пафте од стране старца, у ствари прерушеног светог Николе, представља награду свеца заштитника за принету жртву зарад његовог имена.

Бројна народна предања крсно име доводе у везу са даном када су многобожачки преци прешли у хришћанску веру. Прихватљивост ове тезе налази се у самој речи „крсно име”, што значи „крстити се”, односно примити хришћанску веру.²⁶ Димитрије Богдановић доводи у сумњу ову тврдњу, јер је исувише тешко доносити крупне историјске и етнолошке закључке на основу само једне речи. Сам назив празника који се светкује као крсно име садржи у себи двосмислену улогу, пошто значи и име дато на крштењу, односно имендан.²⁷ Није јасно зашто је од свих словенских народа само код Срба присутна појава да се на посебно свечан начин обележава дан када су њихови пагански преци били крштени. Такође је нејасан и начин на који је вршен одабир појединих празника. Како је могуће да баш на највеће хришћанске празнике као што су Ускрс, Тројице и Богојављење, за које се зна да је за њихово име још од IX века везана Света Тајна Крштења, нико од предака није крштен, односно уведен у хришћанску верску заједницу.

Слава се код Срба у мање или више измењеном облику очувала све до данашњих дана. Изрека „Где је Србин ту је слава” говори о нераскидивој вези српског народа и славе као њеног централног религиозног догађаја.

Слава је веома широк и свеобухватан културни феномен, тесно повезан са историјским околностима у датом временском и географском оквиру. Оскудни историјски извори, поготово они који се односе на период до XV века, знатно отежавају истраживачку делатност задате теме. Тако је и Константин Јиречек сматрао да је услед недовољних података немогуће пратити развој славе код Срба.²⁸ Оскудна и недовољно прецизна архивска грађа за сада само наговештавају поједине чињенице на основу којих се не могу доносити прецизни закључци. Ипак, она оставља довољно простора да се историјске празнине попуне логичким претпоставкама и повежу са религиозним, магијским, социолошким, културолошким и психолошким сазнањима у одређеном временском низу.

Крсно име се спомиње и у једној повељи босанских великаша, браће Санковића, писаној крајем XIV века²⁹, када се они присећају својих родитеља и архиђакона Михаила. Ни овде, као у већини докумената, није потпуно јасно да ли се под појмом „крсно име” подразумева слава у данашњем облику или се ради

25 Исто, 351.

26 Димитрије Богдановић, *Крсна слава као светосавски култ, О крсном имену*, Београд, 1985, 486.

27 Исто, 486.

28 Константин Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд, 1952, 102.

29 Димитрије Богдановић, *Крсна слава као светосавски култ, О крсном имену*, Београд, 1985, 492-493.

о крштеном имену, односно имендану. Податак који је изнео Ђиро Трухелка иде у прилог тврдњи да се под крсним именом подразумева имендан, јер описује двојицу браће, Бељака и Радича Санковића, од којих један слави светог Ђорђа, а други Архангела Михаила.³⁰ Несумњиво је да би, уколико би се радило о слави, оба брата славила истог свеца који се, иначе, наслеђује од оца.

Пост пред славу

Уздржавање од употребе табуисане животињске хране у дане пред крсну славу присутно је од давнина у српској традиционалној култури. Реч је о прастаром верском обичају који је установљен код српског народа вероватно када и сама слава. Знамо да је пост вид жртве коју верник приноси божанству како би од њега стекао што већу милост. Из тог разлога верник је желео да пред обележавање имена свог светитеља заштитника, поред осталих, принесе и личну жртву која се тиче уздржавања од употребе мрсне хране, као и од свих оних табуа који се везују за пост. Верује се да су очишћено тело и душа мили светитељу и да ће овај вид жртве позитивно утицати на срећу и напредак породице у наредном периоду.

Уколико слава пада у време поста онда се пост у дане пред славу, као и за време ње, подразумева. Ако се деси да је дан уочи славе среда или петак, онда је пост обавезан. Раније је била више присутна обредна пракса да се недељу пред славу, а некада и две, постило. Од овог поста су била изузета једино деца и болесни или се, пак, за њих пост временски скраћивао.

У новије време пост пред славу на подручју чачанског и драгачевског краја је спорадично заступљен. Углавном свечари посте један до три дана, под условом да слава не пада у ускршњи, божићни, госпојински или петровски пост. Пракса подавалских села да се пости само „за навечерје”³¹ није карактеристична за чачански крај. Уколико верници посте неки од ових постова и уколико његова слава пада управо у том периоду, онда код њих и не постоји потреба наглашавања поста пред крсно име. Постоји и она група верника која у том случају пости само недељу дана пред своју славу.

Када говоримо о посту пред славу, не постоји ни једна мања или већа географска средина у којој би важило било какво правило. Углавном се ради о спорадичној религиозној свести и личној потреби да се принесе део жртве уздржавањем од одређене врсте хране како би што „чистији” дочекали своју славу.

30 Ђиро Трухелка, *Тестамент госта Радина*, Гласник Земаљског музеја XXIII, Сарајево, 1911, 355.

31 Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у поавалским селима*, Београд, 2007, 236.

Свећење водике пред славу

Знајући да у српској традиционалној култури култ воде игра веома важну улогу, немогуће је не скренути пажњу на значај воде у славском ритуалу. Вода, као снажан лустративни елемент, прати сваку обредну радњу, постајући њен саставни и нераскидиви део. Захваљујући својој чистилачкој снази, вода је заузела важно место у припреми за обележавање крсног имена.

Свака породица настоји да своју славу дочека и спроведе најбоље што зна и може. Без обзира на степен религиозне свести, сваки свечар настоји да на дан славе у његовој кући све блиста. Не ради се само о физичкој, видљивој чистоћи, већ о оној која се не може сагледати, али се може доживети и осетити.

Води се, коју пред славу освешта свештеник у дому свечара, придаје посебна чистилачка моћ, тако да се од ње, односно од самог чина освећења, очекује заштита целе породице од сваког зла. Уз молитву, свештеник шкropи читаву кућу и све људе који у њој станују, одгонећи тако на симболичан начин све оно што би могло угрозити срећу породице. Додир воде са крстом и босиоком, а уз молитву свештеника, чини да она постане заиста света и да на тај начин стекне посебну чистилачку моћ. Са овом водицом се шкropе све просторије у дому, стока, привредне зграде и поља. У току читања молитве свештеник сваком члану породице јасно изговара име. Целивање крста од стране укућана има дубоки хришћански карактер. Домаћин је настојао да чистотом водике заштити све што припада његовом домаћинству. Сваки од укућана је пио по три гутљаја ове водике, уносећи на тај начин у организам њену чистилачку снагу, од које се очекивало да позитивно утиче на њихово здравље. У народу се веровало да се новцем којим се свештенику плати свећење водике купује здравље. Ова појава о којој је писао и Миле Недељковић³² и данас се среће у драгачевском крају. Можда је овакво веровање појединих породица у Котражи разлог због чега су они спремни да више плате свећење водике него свећење славског колача.

Водицом се закувавао славски колач, чиме је појачавана његова света улога. Део водике који се чувао у кући имао је улогу амајлије или лека. Он се употребљавао у случају болести или неке друге недаће и чувао се до наредне славе. Неупотребљена водика се није смела бацати како се не би оскрнавила њена светост. У Трнави се остатак славске водике сипа у воду за купање деце или под неко родно дрво, најчешће калем.

Свећење водике пред славу није у великој мери заступљено у чачанском крају. Највише се упражњава у градској средини и у местима која су у близини цркава и манастира, као и код староседелачког становништва. Досељеници, а посебно они који су дошли из ивањичког и сјеничког краја, нису позивали свештеника да им освети славску водицу, јер таква обредна пракса није

32 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2001. годину*, Београд, 2000, 322.

постојала у њиховом завичају. Неки су овај обичај почели да упражњавају тек последњих десетак година и то по угледу на своје комшије, старе Чачане. Иначе, ова верска и обичајна пракса у последње време доживљава експанзију, тако да је све више домова које свештеници морају да посете уочи славе. Имајући у виду да је немогуће све свечаре посетити уочи славе, поготово када се ради о већим славама (Никољдан, Аранђеловдан, Ђурђевдан), освећење водице се врши и десетак дана пред славу. Са оваквом обредном праксом се не слажу старе чачанске породице које су одувек славиле и светиле славску водицу, инсистирајући да им свештеник мора доћи дан пред славу, јер је то правило које се мора до краја поштовати и на које су они навикли.

Славски колач

Иако колач сматрамо симболом славе, његово присуство није свуда једнако заступљено. Постоје крајеви у којима се славски колач уопште не меси, али и они у којима се припремају и по четири оваква обредна хлеба. У данашње време најчешће се припрема један, а ређе два славска колача. И у случајевима када су у обредној радњи заступљена два колача, један је главни и украшен је већим бројем симбола, а често се издваја и својом величином.

Како и славско жито, тако и славски колач представља вид жртве која се приноси свецу чије се име обележава и слави. Најчешће се меси од пшеничног брашна, односно житарице која је још од римског периода добила световну улогу. Најпре у облику зрна, а потом у виду обредног хлеба, пшеница представља главну бескрвну жртву. Жито је као првенац пољских радова играло посебну улогу још у култу Лара, али и код хтоничних божанстава. Некада се, како боговима из доба многобожачке религије, тако и касније светитељу чије се име слави, приносила бескрвна жртва бацањем зрна пшеница што више увис, симболишући на тај начин раст хлебног жита као централног симбола у аграрном култу. Реч је о плодовима који расту и сазревају под окриљем пољског заштитника, а који касније развојем домаћег култа прерастају и добијају форму обредног хлеба. Посматрано хронолошки, приношење жртве светитељу у виду славског хлеба у односу на славско жито, односно кољиво, стоји на знатно вишем културном нивоу. Овакву тезу налазимо и код Милоја Васића.³³

Славски колач представља централно место у славском церемонијалу. Његов најчешће уобичајени назив је колач, мада се често могу чути и термини као што су прекадник, прекада, крсник, свети хлеб, велики хлеб. У изворном облику, у српској традиционалној култури славски колач се најчешће месио од домаћег жита. Најчешће је то пшеница, мада нису искључене ни друге житарице, што у највећем броју случајева зависи од имовног стања породице која слави, односно од врсте жита коју производи и која у датим географским оквирима

успева. Чест је случај да се од првог пожњевеног снопа остави житарица која ће се, када дође време, самлети и од чијег ће се брашна умесити салавски колач. Постоје домаћинства у појединим чачанским и драгачевским селима која све до данашњих дана настоје да делимично или у потпуности спроведу ову обредну радњу (Горичани, Качулице, Жаочани, Бањица, Горачићи, Зеоке, Котража). Није редак случај да поједине домаћице неколико зрна жита (којим је у виду жртве посипан бадњак у Бадњој вечери) сачувају и да се они самељу заједно са пшеницом која је намењена за припремање славског колача.

Поред славског колача мешен је и хлеб звани поскурник или поскурница, за који са сигурношћу можемо рећи да је у директној вези са култом мртвих. Ова обредна пракса се до данашњих дана у највећем броју случајева изобичајила, али је и поред тога још увек спорадично присутна више у сеоској, а мање у градској средини. Уколико је у славском церемонијалу присутан поскурник, он заузима споредније место у односу на главни хлеб, односно славски колач. Поскурник је мањих димензија у односу на колач. Украшава се обавезно славским словом, као и симболима винове лозе. У сеоској средини настојано је да се поскурник, као и славски колач, замесе домаћим квасцем произведеним у кући. Веровало се да није добро ако се било шта што је у вези са овим светим хлебовима набави ван куће.

Поскурник је у неким случајевима ломио сам домаћин са својим члановима породице или најужим званицама уочи славе. Пошто је поливан вином, и овај обредни чин можемо сматрати својеврсном прекадом, тим пре што се пева *Оче наш*, кади, пали свећа и крсти. Сви присутни устају и учествују у обредном церемонијалу. У Бањици, Виљуши, Жаочанима, као и у многим драгачевским селима, овај чин називају „дизање у славу” и тај се моменат сматра почетком славе. Данас се у појединим домаћинствима меси хлеб који има улогу поскурника, али га учесници у обреду тако не зову, већ једноставно хлеб или погача. У чачанском крају је до краја Другог светског рата, а у Драгачеву и касније, мешена погача која је била већих димензија и на коју је стављан славски колач. Ова обредна пракса имала је задатак да магијским путем учини да кућа буде пуна овом најважнијом животном намирницом. Сличан обичај је забележио и Милан Јефтић (колач се поставља на чинију пуну хране, како би кућа у наредној години била пуна разноврсних јела).³⁴ У овом крају се на славски колач стављала јабука која је припадала долибаши, а коју му је у знак поштовања поклањао домаћин да је понесе својој кући.³⁵

Ипак, већина учесника у обреду поскурник намењује преминулим прецима како би и они учествовали у славском церемонијалу и како би се њиховим душама принела жртва. Често се хлеб, звани поскурник, поклањао, односно намењивао свештенику, било да он долази у кућу свечара да свети колач или да га домаћин носи у цркву. Поједини кажу да „ваља” да обредни хлеб поједу

34 | Милан Јефтић, *Слава*, Гласник Етнографског музеја, бр. 27, Београд, 1964, 424.

35 | Исто, 424.

свештеникова деца. Оваква обредна пракса била је присутна све до шездесетих година прошлог века како у сеоској, тако и у градској средини чачанског краја.

И данас се спорадично у црквама може видети да се у току чина освећења колача налази и мањи обредни хлеб звани поскурник. Готово да је изобичајено да се овај хлеб даје свештенику, тако да се углавном заједно са славским колачем и славским житом враћа кући.³⁶ Још увек постоје верници који поскурник и даље намењују свом свештенику, што у савременим условима добија улогу срдачности и друштвене блискости породице са својим духовником. Ова појава, иако ретка, више је присутна код оних породица којима свештеник прекађује колач у њиховом дому. Госпођа Љиљана Поповић, рођена Чачанка, још увек спроводи ову обредну праксу са образложењем да су тако практиковале њена мајка и њена свекрва и да она не жели у славском церемонијалу да одступи од тих правила.

Славски колач се припрема дан пред славу. Тесто се закувава обавезно пре подне, односно у време док јача сунце и док дан напредује. Део брашна се одвоји и посебно замеси само са водом и мало шећера и од њега се израђују најразличитији украси. Украси се могу правити од куваног теста које се припрема од брашна у виду цицваре. На овај начин припремљено тесто добија белину и одваја се бојом од самог колача, чиме се појачава његова естетска улога. Од обично припремљеног теста за украсе фигуре се обликују рукама уз помоћ ножа, маказа и шаралки. Кувано тесто се најчешће ставља у специјалне калупе³⁷, па се тако добијају прецизно обликоване фигуре. Овакав, иако ређи, начин израде славских украса више је заступљен у градској него у сеоској средини.

У кисело тесто од кога се меси колач углавном се стављају једно јаје, два жуманца, млеко, со, квасац и мало шећера. Ако је слава посна, изостају мрсне намирнице. Тесто се закувава водицом коју освештава свештеник један или неколико дана пред славу.

За време док тесто уз често мешање надолази, домаћица припрема украсе. Колач је требао да буде што китњастивији и са пуно украса и симбола. У Горњој Ресави такав колач називају „китњастиви колач“.³⁸ Обавезно се шара славско слово „Исус Христос побеђује“ и праве плетенице, цветови, птичице, винова лоза и бројни други симболи. Остали симболи зависе од маште саме домаћице, као

36 | Занимљиве су опаске појединих старијих Чачана који тврде да је народ престао да поскурник (као и део славског колача) даје свештенику, јер су они са овим хлебовима хранили свиње. Било како било, јасно је да би велике количине обредних хлебова оптеретиле свештеника, тако да је престанак ове обредне праксе имао и рационални (практични) карактер.

37 | Калупи за израду славских украса не могу се набавити нигде у Чачку. До њих се најчешће долазило куповином у појединим манастирима Грчке. Тако је на Митровдан 1974. године Чачанин Драган Бараћ купио калупе у Солуну, у цркви Светог Димитрија.

38 | Милица Бошковић-Матић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 206.

и од занимања којима се чланови породице баве. Тако се, уколико породица има ђака, на славском колачу најчешће појављује украс у виду књиге. Винова лоза као симбол светости и Христове Крви често се среће на славском колачу. Класје пшенице на славском колачу имитативном магијом би требало да обезбеди успешну аграрну годину. Оно је симбол основне животне намирнице, тако да представља симбол богатства и егзистенцијалне сигурности. Украси у виду класја пшенице данас су подједнако заступљени и на колачу у сеоској и на колачу у градској средини.

Декорација колача у виду најразноврснијих цветова и лиски сачувана је у нешто измењеном и модификованом облику све до данашњих дана. Ови украси, поред веома живе декоративне улоге, садрже у себи и читав низ других симбола. Хризантема на славском колачу носи у себи улогу чувара и заштитника читаве куће, тако да је она постала веома важан, а у већини градских породица и основни, односно централни украс. Цветови у себи носе поруку чистоте, лепоте и породичне љубави, док је пупољак симбол заштите деце. Веома је честа појава да домаћице у току печења ките колач струком босиока. Некада ставе и три мања струка равномерно распоређена од центра колача.

Колач се украшава и симболима воћа. Најчешће се поред лиски винове лозе могу видети складно извајани гроздови од теста. Није редак случај да се колач украшава шљивама, крушкама, јабукама и трешњама. Ове воћке најчешће иду у пару. Шљива симболизује љубав, крушка приврженост, а јабука и трешња руменило и здравље.

На славском колачу су врло често присутни и зооморфни мотиви. Готово да је обавезно да се у мноштву украса нађе и голуб као представник чистоте, светости и љубави. Најчешће се голубови постављају у пару симболишући на тај начин љубав. На славском колачу у градској средини, поред цвета хризантеме који веома често заузима централно место, налазе се и два голуба која представљају мушкарца и жену, односно њихову љубав, приврженост и слог у кући.

Најчешће је славски колач месила домаћица, док су јој око израде украса могле помагати ћерка, снаја или било која друга особа вешта овом послу. Колач, додуше ређе, може месити и мушкарац вичан том послу, што није табуисано. Онај ко меси колач чита *Оче наш* и тропар оног свеца чије се име слави, благосиља свој рад и моли Бога да помогне у изради најважнијег славског реквизита. Молитва се најчешће чита наглас, али може и у себи. У колач се обавезно, поред свих потребних намирница, ставља и део освећене воде, док се остатак чува у кући као лек.

Добро припремљено тесто се ставља у посуду одговарајуће величине. Оно може да се састоји од више, а најчешће од четири дела. Припремљени украси се за колач лепе жуманцетом. Често се и бочне стране колача украшавају разним вегетабилним и геометријским орнаментима. Није редак случај да се украси нађу и на његовој доњој страни. Најчешће се горња ивица колача украшава кружном плетеницом, чиме се појачава светост колача, јер све што је у кругу

заштићено је од утицаја негативних и злих сила. Круг је симбол сунца, док сама плетеница, израђена од теста у виду три траке, представља директну везу хлеба, као симбола сунца, са Светом Тројицом. Колач је често плетеницама подељен на четвртке у виду крста, што овом светом хлебу даје дубоки хришћански карактер.

Славски колач се украшава са пет славских слова распоређених у виду крста. Уколико изостане централни, онда се на колачу могу наћи четири слова. Често се у средишту колача ставља велики крст, док у градској средини то место припада хризантеми за коју се верује да чува кућу, а која у славском обредном церемонијалу симболише љубав, слогу, здравље и напредак породице. Често се, непосредно уз хризантему, могу видети два голуба која, представљајући мужа и жену, употпуњују слику срећне и напредне породице.

Када је колач припремљен и када су по њему поређани сви припремљени украси, приступа се печењу. Док се колач пекао у шпоретима на дрва морао се редовно окретати како би са свих страна био једнако печен. Окретање колача је морало да прати смер кретања сунца, што представља још један доказ да славски колач симболизује само сунце. Обредна пракса смера окретања колача спорадично се очувала и до данас у чачанском крају. У појединим драгачевским породицама (Вича, Котража, Горачићи, Зеоке) колач се још увек окреће у смеру кретања сунца, чак и када се пече у електричном шпорету.

Печен славски колач се ставља у памучну и ланену салвету или пешкир. Често је на пешкиру, поред разнобојне вегетабилне декорације, присутно име свеца који се обележава или порука „Срећна слава”. У новије време све је чешћа појава да домаћице набављају, а поједине, вичне ручном раду, и саме израђују и украшавају „славску салвету” која је кружног облика и која се скупља пантљиком уз бочне ивице колача. На овај начин се не прекривају украси на колачу.

Рано изјутра, на дан славе, врши се црквени обред освећења и ломљења колача. Било да се колач носи у цркву или да свештеник долази у кућу свечара, поступак овог религиозног чина је потпуно исти. Ношење славског колача у цркву у селу Вранићи почео је да се спроводи тек за време Другог светског рата,³⁹ а до тада се колач прекађивао у кући свечара. Свештеник чита молитву, сече колач, полива га вином, диже увис и окреће заједно са домаћином и осталим члановима породице у смеру кретања сунца. Некада, поготово у оним селима која су била удаљена од цркве, домаћин је заједно са блиским комшијом или рођаком ломио колач, посипао га вином уз читање молитве *Оче наш*. Ова обредна радња се спроводи у преподневним сатима, док дан напредује или, како је навео Петар Костић, заједно са долибашом за време славског ручка.⁴⁰ У изворном облику колач се није секао, већ се ломио. Данас се ова пракса изобичајила, тако да се

39 | Петар Костић, *Крсна слава и заветина у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, Гласник Етнографског музеја, бр. 58-59, Београд, 1995,130.

40 | Петар Костић, *Годишњи обичаји у титовоужичком, пожешком и косерићком крају*, Гласник Етнографског музеја, бр.48, Београд, 1984, 337.

колач сече са доње стране у облику крста, а потом наломљава или се потпуно преломи на два дела. На усеке се сипа вино што симболизује јединство Тела и Крви Христове.

Прекађен славски колач (прекадник) ставља се на трпезу поред славског жита и славске свеће. Све се ово мора поставити у преподневним сатима, а најкасније до поднева, односно до времена за које се сматра да дан напредује. Ово правило има за задатак да обезбеди напредак, срећу и здравље целој породици. Обично се део славског колача исече на мање коцке које су заједно са славским житом и вином најпре узимали сви чланови породичног домаћинства. У готово свим сеоским и градским породицама славски колач најпре узима домаћин, па домаћица, а потом и остали укућани редом по „старијеству”. У појединим породицама, поготово у драгачевском крају, колач узимају најпре мушкарци, а потом жене, без обзира на године живота. У градским породицама редослед узимања колача није строго одређен. У новије време поједини предност узимања колача дају деци не гледајући на њихов узраст и пол. Многи испитаници, а поготово они у чијим је породицама долазило до прекида у обележавању крсног имена, тврде да би колач најпре, ради напретка, требало дати деци.

Водило се рачуна да ни једна мрвица од славског колача не падне или да се случајно не згази, јер би се на тај начин могла учинити увреда светитељу чије се име слави. Поједине породице су сматрале да се колач мора појести до последњег залогаја. Неки су део славског колача давали стоци како би се заштитна улога свеца пренела на здравље и напредак стоке. Није редак случај да у појединим кућама Горачића, Качулица, Жаочана, Бањице и Лознице домаћица оставља парче славског колача на неко високо место у кући и чува као лек и амајлију све до наредне славе. Сматрало се да славски колач штити кућу и усева од временских непогода, најчешће од града. У Трнави и Виљуши су болеснику давали део сасушеног колача у жељи да његова магијска моћ помогне излечењу. Поједини су славски колач давали оболелој стоци.

Слична обредна пракса присутна је код ромског становништва на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац. Посебну исцелитељску моћ Роми придају славском колачу припремљеном за Бибију.⁴¹ Пошто се ради о колективном колачу који је намењен великом броју породица, свако је настојао да поред дела који ће појести узме још један који ће понети кући и који ће добити улогу чувара здравља њихове деце. Многи су настојали да са колача узму по једну фигуру којој ће дати улогу чуваркуће или амајлије.

Раније се у већини чачанских градских породица гости нису служили славским колачем. Славски колач је заједно са упаљеном славском свећом стајао на најлепшем послужавнику на централном месту у кући. Свака домаћица се

41 Бибија је празник који славе све ромске породице православне вероисповести. Слави се увек у петак чисте, односно прве недеље ускршњег поста. Посвећен је баби која се звала Бибија и која је по предању излечила велики број деце од неке опасне и смртоносне болести. Данас се Бибија сматра празником ромске деце и колективно га славе многе породице.

трудила да на столу на коме стоји колач буде што лепши, везом богато украшен, столњак који је употребљаван само приликом славског церемонијала. Гости су се служили само славским житом и вином, док је колач припадао члановима породице. Трећег дана славе колач би уз доручак, а поједини и уз ручак, ритуално појели сви укућани, симболишући на тај начин јединство, слогу и љубав читаве породице.

Славско жито

Славско жито се у српској обредној пракси назива још и кољиво. Филолошки стручњаци су са сигурношћу доказали да је ова реч грчког порекла, да сеже у далеку прошлост и да означава кувано жито. Данас се под овим термином подразумева кувана пшеница која се приноси као жртва покојницима. Милоје Васић проналази сличност, готово подударност, у значењу херојског култа код старих Грка и култа предака код Срба.⁴² Обичај приношења жртве у виду куване пшенице веома је стар и сеже у период када човек није познавао вештину печења хлеба, већ је једино умео да кувањем припреми житарице. Обичај приношења славског жита, односно жита намењеног за душу преминулих предака, до скоро је био очуван у свом првобитном облику и верно је сведочио о културном и цивилизациском ступњу из периода свог настанка.

Сличну жртву преминулим прецима приносили су Индуси у VI веку пре наше ере. Обред је спроводио домаћин кувањем пиринча, млека, корења и плодова. Само након принете жртве припремљене по тачно прописаној рецептури могла се очекивати наклоност преминулог претка. Јасно је да паралелу овог обреда налазимо и у припремању кољива код Срба.

Славско жито се у изворном облику припремало на веома једноставан начин који се састојао у кувању пшенице или неког другог жита без икаквих других додатака. Касније су у кувано жито додавани туцани ораси који су у српској обичајној пракси повезани са култом предака, односно са оностраним светом. Јасно је да су ораси у славском житу поткрепљивали тврдњу о приношењу жртве и жељи за добијањем наклоности преминулих предака.

Без обзира што се прва асоцијација на кувано жито односи на преминуле претке, славско жито (кољиво) се приноси светитељу који се слави. Оно представља најстарији вид жртве којом се желело стицање наклоности божанства, односно свеца кога обележава и слави породица или задружна кућа. Временом је приношење жита као вида жртве било замењено хлебом. Нико са сигурношћу не може тачно рећи када се то догодило, али је несумњиво да се радило о дужем процесу распоређеном по различитим фазама, у зависности од датог цивилизациског и историјског тренутка.

Премда је жито замењено хлебом и премда и једно и друго представља ју жртву истог порекла, верници, највероватније из страха да не увреде свог

свеца заштитника, односно свог тотема, нису смели да се одрекну припремања и приношења славског жита. Тако се све до данас очувао обичај да се за обележавање крсног имена истовремено припремају и славско жито и славски колач.

Имајући у виду да су свети Архангел Михаило и свети Илија једини живи светитељи, у народу се развило мишљење да њима не треба припремати славско жито. Ова асоцијација је веома јасна и сама по себи поткрепљује теорију о примени жита у култу мртвих. Имајући у виду да су сви свеци на најразличитије начине смртно страдали и да су својим васксењем стекли моћ да управљају и људима и природним појавама, верници су настојали да их на све могуће начине умиле и стекну њихову наклоност. Свакако да је то разлог због чега се приликом славског церемонијала, поред колача, и даље употребљава жито. Многи верници славско жито називају још и кољиво или, једноставно, панаија. И Милан Јефтић, када говори о обичајима везаним за славу у појединим селима североисточне Србије, славско жито назива панаијом.⁴³

У чачанском крају (Прислоница, Соколићи, Прељина, Станчићи, Трепча, Мојсиње, Мрчајевци, Катрга), као и у већем броју подјеличких села, још увек постоје породице које припремају славско жито тако што само скувају пшеницу. Да би славско жито било укусније, неки од мештана додају и мало шећера. Неки од испитаника су рекли да кувану пшеницу сладе како би се разликовала од панаије која се припрема за душу покојника.

За разлику од сеоске средине, у граду је рецептура за припремање славског жита много прецизније одређена. Припрема жита почиње исто као и колача, у јутарњим сатима дан уочи славе. Неопходно је набавити квалитетну пшеницу са што крупнијим и облијим зрнима. Пшеница се пере, потапа у воду да неко време одстоји како би што више набубрила, а након тога се кува. Пшеница је кувана када зрна напукну. Након тога се приступа цеђењу и испирању куваних зрна у хладној води. Ово се ради да би се очувала тврдоћа зрна и да жито не би било сувише лепљиво. Добро процеђена пшеница се распростре на памучној или ланеној салвети о остави да се добро осуши. Жито се након сушења меље у воденици за месо. Процес млевења се понавља два пута. Домаћице у Чачку које су одувек припремале славско жито млевењем на воденици за месо ни данас не напуштају овај начин уситњавања, иако у свом домаћинству поседују савремене електричне уређаје који би на много лакши и једноставнији начин то обавили. Мишљења су да све треба урадити као што се радило „одавна”. У самлевено жито се додају млевени ораси, шећер, ванила и ситно млевено орашче. Сви ови састојци се добро замесе, па се направи смеша у облику лопте која треба да одстоји. Поједине домаћице оставе да ова смеша преноћи, па рано ујутру на дан славе обликује жито у виду купе или полулопте. Тако припремљено жито се ставља на равну округлу тацну и посипа млевеним орасима и кристал-

шећером. Често се на овако припремљеном славском жити урезају крст или се у облику њега ређају полутке од ораха или се украшава сувим грождем или коцкама шећера. Урези у жити у облику крста попуњавају се равномерним распоређивањем кристал-шећера.

За припрему славског жита потребан је један килограм пшенице, један килограм ораха и један килограм кристал-шећера. Искусне Чачанке тврде да је ово права мера и да се у њиховим кућама одувек у овој количини и сразмери припремало славско жито.

На средишњем месту славског жита постављала се свећа која је раније обавезно бивала трокрака и коју су производили домаћин или домаћица у домаћој радиности. Присуство три пламена као симбола Свете Тројице било је веома пожељно у славском церемонијалу. Данас се у славско жито ставља обична мала свећа, али се води рачуна да обавезно буде израђена од воска, никако од парафина. Свећу пали свештеник на самом почетку освећења жита и колача. Уколико је прекада извршена у кући, остатак свеће се ставља на неки мањи свећњак и остави да изгори до краја. Ако је освећење извршено у цркви, мала свећа се оставља да изгори до краја и намењује се за здравље и напредак свих укућана.

У току религиозног чина освећења славског жита, поред снаге коју имају свештеникове речи, посебна важност се придаје сипању вина. Као и код колача, и у овом случају се симболизује јединство Тела и Крви Христове. Ово је и разлог да се у појединим градским породицама сматра да није потребно уз славско жито пити вино, јер се оно већ налази у жити. Оваква појава није прихваћена у сеоским срединама.

Колико се могло дознати од испитаника, у Чачку се на овај начин у њиховим породицама припремало славско жито последњих осамдесет до сто година. Наравно да су у свему овоме предњачиле угледније породице које су настојале да припрему славског жита, као и славског колача, подигну на највећи могући ниво и да на религиозну основу додају и социолошки карактер.

Вино

Вино је најважнија жртва која се приноси у облику пића. Сама помисао да црно вино симболизује Христову невино проливену Крв овом напитку у славском церемонијалу даје висок религиозни карактер. Још су стари Грци приносили вино као вид жртве својим преминулим прецима и божанствима. Код њих је из тог разлога веома присутна пракса да се при сваком испијању вина оно увек мало проспе на земљу. Особа која спроводи такву обредну радњу несвесно показује страх према божанствима, херојима и онима који господаре доњим светом.

Из сличног разлога употреба црног вина у славском церемонијалу заузима веома значајно место. Преливање славског колача и славског жита је обавезна и

религиозна и обредна радња. Сједињавањем хлеба и вина врши се спајање крвне и бескрвне жртве. На славској трпези, поред колача, жита и свеће, обавезно мора стајати посуда пуна црног вина. Вино се у оквиру славског церемонијала служи из две чаше које се никада не празне до краја, а које се после сваког испијања, макар и најмањег гутљаја, обавезно допуњавају. Сви укућани, као и њихови гости, док се служе славским колачем и славским житом, пију вино из исте чаше, што симболизује јединство породице и свих званица. Ова обредна радња има велике сличности са чином причешћа када сви верници узимају Свету Причест из истог путира и исте кашике, што симболизује јединство у Христу.

Узимањем славског колача и вина укућани и њихови гости подражавају узимање Христовог Тела и Христове Крви. Од ове религиозне и обредне радње се очекује да благотворно утиче на здравље, напредак и срећу. Веома је важна и заштитна улога обредног хлеба и вина. Очекује се да снага њихове чистоте и светости отера све негативне силе које би могле на било који начин нашкодити свечарима и њиховим гостима.

Иако се у многим градским породицама не служи вино уз славско жито, његово је присуство на славској трпези обавезујуће. Наравно да се слава не може ни замислити без употребе црног вина. Сличну улогу има и розе вино, пошто својом бојом подсећа на крв.

Временом се испијање и просипање вина на земљу пренело и на друга алкохолна пића, а пре свега на ракију. Ипак, употреба вина у славској обредној пракси је незамењива и још увек живо присутна и у сеоској и у градској средини.

Кађење

Тамјан у својству апотропеона заузима веома важно место у току славског церемонијала. Захваљујући јаком и опојном мирису тамјан одстрањује све утицаје демона и осталих злих и негативних сила. Примена обреда кађења, као снажног апотропејског и катартичног средства, позната је широм света код најразличитијих цивилизацијских, културних и верских, мањих или већих људских скупина.

Највероватније је да паљење, односно произвођење дима, вуче корене из прастаре праксе приношења жртве боговима и осталим натприродним бићима. Жртва се приносила спаљивањем, када дим који при таквој радњи настаје није примаран, већ је од посебног значаја оно што се жртвује, односно оно што сагорева.

Ипак, Милоје Васић подсећа на једну веома важну чињеницу, а то је да култ хероја и славски обреди припадају хтонском култу.⁴⁴ Сва подземна божанства код старих Грка могла су истовремено имати и позитивна, али и

44 | Милоје Васић, *Слава – крсно име, О крсном имену*, Београд, 1985, 248.

крајње негативна својства. Верници су, из страха да би им божанства или нека друга натприродна бића у неким случајевима могла нашкодити, настојали да их одагнају што даље од себе и свог окружења. Један од начина да се таква бића удаље од људи јесте и произвођење дима на најразличитије начине. Такву улогу у српској традиционалној култури има употреба тамјана којим се каде људи, стока, житна поља, воћњаци, кућа, привредне зграде, болесници, умрли и гробља.

Никола Пантелић је истицао да у свим јавним и домаћим култовима кађење тамјаном има за циљ религијско очишћење и симболичко приношење жртве.⁴⁵ Тамјан, поникао у источњачким верским ритуалима, преузела је хришћанска црква дајући му велики значај у бројним обредним радњама.

Кађењем тамјаном верници настоје да истеривањем злих духова врше очишћење како би што чистији приступили Богу или одређеном светитељу. И свештеник кади простор испред царских двери, као и читаву цркву, исто као што и домаћин, дижући у славу, кади кућу, све укућане и све госте.

У току кађења чита се *Оче наши*, док особа која носи кадионицу са упаљеним тамјаном настоји да произведе што већи дим и што опојнији мирис. Присуство мириса потврђује озбиљност верског чина, као и осећај духовног и телесног очишћења.

Домаћин који слави кади читаву кућу, као и све присутне док диже у славу, и то пре подне када се пали свећа и поподне пред ручак. Уколико свештеник прекађује колач у кући, кађење је чин који се том приликом подразумева. Кађењем, као и спровођењем осталих религиозних радњи, кућа добија својства храма.

Свећа

Употреба свеће у религијске и магијске сврхе је веома стара и сеже у пагански, односно незнабожачки период. Употребу свеће, као вида укроћеног отвореног пламена, хришћанска црква је прихватила дајући јој веома важну лустративну улогу. Као и сама ватра, тако и пламен свеће својом снагом уништава све негативне и зле силе које би могле нашкодити човеку. Хришћанска црква је прихватила употребу свеће у свим својим верским церемонијалима још у II веку наше ере,⁴⁶ дајући јој хришћанско обележје. Од тада, па све до данас, улазак верника у храм тешко је и замислити без паљења свећа.⁴⁷

Употреба свеће представља јединство ватре и светлости. Ватра има чистилачку улогу, док светлост разгони таму, а са њом и све негативне и зле

45 | Никола Пантелић, *Тамјан*, Српски митолошки речник, Београд, 1998, 432.

46 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2001. годину*, Београд, 2000, 341.

47 | Исто, 341.

силе. Светост свеће повећава и чињеница да је она направљена од воска који је сам по себи веома чист.

Свећа је, као веома важан црквени и верски реквизит, неизоставна у току прослављања крсног имена. Некада се употребљавала трокрака или „тророга“⁴⁸ свећа која је симболизовала Свету Тројицу. До данас се употреба трокраке свеће у славском церемонијалу задржала спорадично и углавном се односи на свећу која гори на славском жити.

Првобитно је свећа произвођена искључиво у домаћој радиности и била је израђена од воска. Развојем воскарског заната долази до организоване производње свих врста свећа, па и оних намењених за славу. Данас се у већини случајева славска свећа купује код воскара, као и у црквеним и манастирским продавницама. Имајући у виду светост црквеног простора, већина верника набавља славску свећу искључиво у цркви или у неком од манастира.

Свећа се за славу најчешће купује на дан славе када се прекађује колач. Поједини верници свеће купују неколико дана пре славе. Није редак случај да појединци купе свећу када се нађу у неком од удаљених манастира како у земљи (Студеница, Жича, Љубостиња, Грачаница, Дечани...), тако и у иностранству (Јерусалим, Метеори, Хиландар...), не марећи што до славе има више месеци.

У селима Горичани, Жаочани и Качулице сматрају да обавезно треба купити свећу пре него што се приступи освећењу колача, јер се његовим освећењем освештава и свећа. Ипак, већина верника не обраћа пажњу на овај редослед. На свећу се лепо сличица светитеља који се слави.

Поједина домаћинства у неким драгачевским селима још увек купују свећу пре славе да би је, како тврде, запалили уочи славе. У градским породицама свећу уочи славе пале од прошле године, а на дан славе, у преподневним часовима, обично након освећења колача, пале нову свећу.

Имајући у виду значај и светост кућног огњишта, није ни чудо што се некада свећа палила управо његовим пламеном. Улогу огњишта касније заузима шпорет, односно место у коме гори ватра. Када запали свећу, домаћин би је дизао увис како би на симболичан начин расла срећа и напредовала летина. Оваква обичајна пракса још увек је присутна у драгачевским селима (Зеоке, Горачићи, Котража, Лис, Луке...), а Миле Недељковић бележи употребу трокраке свеће на славском колачу у Лесковачкој Морави, где заједно са дизањем колача домаћин диже и свећу, а нагарављени таван постаје знак да је „слава дошла“.⁴⁹ Упалиеном свећом се покретима десне руке испред саме славске иконе направи крст, чиме се са лика светитеља снагом пламена одгоне зле силе како би његова позитивна улога била што делотворнија.

Свећу је најчешће палио домаћин или одрасла мушка особа у кући. Није редак случај да је домаћин ту улогу препуштао свом пароху који би свећу

48 | Милица Бошковић-Матић, *Народни обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 25, Београд, 1962, 205.

49 | Исто, 205.

упалио непосредно пред почетак освећења колача. Свећу је могла да упали и жена, али само уколико у кући није било мушких чланова. Није редак случај да свећу упали и мушко дете. Поједине породице у Заблаћу, Слатини, Самаилама и Вапи, дају да славску свећу упали дете, без обзира што у кући има одраслих мушких чланова. Сматрају да је оваква обичајна пракса добра ради напретка. Овај случај се не може довести у везу са старином, већ би се пре могло тврдити да је новијег датума и да је настао као последица помодарства и придавања све већег значаја деци него што је то било у традиционалној српској култури.

У најстаријем обредном облику свећа се палила забодена у неку посуду са житом. Убрзо је и хлеб постао место на које се стављала упаљена славска свећа. У овом случају пламен се може довести у везу са сунцем, односно са његовом нераскидивом везом са култом жита. Свеће које су гореле на жртвеном славском хлебу, било да су биле трокраке или обичне, имале се у свом доњем делу кружни завршетак који је представљао њен добар ослонац.

Славска свећа гори све време док траје ручак. У народу постоји веровање да се на основу пламена и начина на који гори свећа може предвидети срећа породице у наредној години. У Остри се некада веровало да уколико се неко од присутних не види на сенци од славске свеће неће дочекати наредну славу. У Трнави кажу да није добар знак за породицу која слави уколико се пламен свеће навија на леву страну, док пламен који се повија надесно обећава срећан наредни период. Није ваљало ни када свећа брзо гори, а поготово ако се восак са ње брзо слива. У Трнави и Виљуши кажу да тада свећа плаче и да то није добар знак за породицу. Најбоље је да свећа равномерно гори и да се њен пламен диже право и високо како би све у кући расло и напредовало.

Свећу је гасио домаћин тек увече када оде и последњи гост. Некада се није говорило да се свећа гаси, већ да се смирује. У драгачевском крају се још увек може чути овај термин. Свећа се није смела гасити дувањем како се не би одувала срећа из куће и како се пламен не би оскрнавио. Данас се ово правило спорадично поштује. Чест је случај да се домаћин или неко други подсети, али тек када угаси свећу, да то није требало да уради. Тада најчешће кажу да је свећу требало угасити вином. Неки су за ову сврху користили вино и то оно које је служено уз славско жито.⁵⁰ У чачанском крају готово да се изгубио обичај гашења славске свеће хлебом или притискањем на зид или таваницу. Данас се још увек у Остри, Мојсињу и Бечњу спорадично свећа гаси посипањем пшенице на њен пламен. У овим селима у већем броју случајева упаљена свећа стоји у посуди са пшеницом, тако да је њено гашење сасвим једноставно и логично.

Иако се гашење свеће прстима у традиционалној култури Срба сматра скрнављењем пламена, данас се такав начин спорадично спроводи у доста села чачанског краја (Атеница, Трнава, Вереце, Бањица...) Веома лошим знаком се сматрало и када се свећа угаси сама од себе. Испитаници овакву тврдњу поткрепљују примерима из своје блиске околине.

50 | Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, Београд, 2007, 239.

Остатак славске свеће стоји на трпези или неком видном месту онолико дана колико траје слава. Остатку свеће су се придавала посебна лустративна својства, тако да је чувана у кући као посебна амајлија све до наредне славе. Ова свећа се могла палити за Божић, Васкрс, у току свећења водице за славу или Ускрс, када се припрема велико невреме или када је породица у некој невољи.

Позивање на славу

Као што већина обредних радњи у вези са славом нема тачно дефинисано правило, тако и питање „да ли се на славу зове” остаје трајна дилема. Највероватније је да се у изворном облику на славу позивало, јер је домаћин желео да све оно што је припремио подели са родбином и драгим пријатељима, што представља свечани чин приношења жртве светитељу заштитнику.

У појединим породицама водило се рачуна да особа која позива госте буде мушког пола. Године старости нису биле прецизније одређене, тако да су на славу могли позивати и домаћин и мало старија мушка деца. Позивање је вршено дан раније или тачно на дан славе. Најближа фамилија, и то она која не слави исту славу, кум, као и најближи комшија или добар пријатељ, позивани су већ на „дизање у славу” вече уочи славе. Уколико су гости из удаљених крајева, они су позивани и неколико дана раније, док су они најближи могли бити позвани и на сам дан славе. До Другог светског рата у Горњем Дубцу је особа која је позивала на славу носила на поклон ратлук и шећер.⁵¹ У драгачевским селима на славу се звало са буклијом ракије, док се у неким селима чачанске територије на славу могло позивати и без ње. Одређени члан породице би обишао све званице и позивао на „чашу ракије”, „разговор”, „част” или једноставно „на пиво”. Овде је реч слава замењена речју „пиво” која се односила на гозбу. Појаву овог термина први је регистровао Миленко Филиповић. Миле Недељковић бележи да се некада на славу кум позивао јабуком.⁵² У Петници и Жаочанима се донедавно на славу позивало тако што лице које је за то одређено носи флашу ракије. Сличну појаву је забележила и Милина Ивановић-Баришић у подавалским селима.⁵³ У Доњој Горевници на славу је позивао млађи члан породице. Том приликом обично је говорио: „Поздравио вас отац и позвао да дођете да пијемо.”⁵⁴

51 | Петар Костић, *Крсна слава и заветина у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, Гласник Етнографског музеја, бр. 58-59, Београд, 1995, 126.

52 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2001 годину*, Београд, 2000, 355.

53 | Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, Београд, 2007, 237.

54 | Петар Костић, *Крсна слава и заветина у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, Гласник Етнографског музеја, бр. 58-59, Београд, 1995, 126.

Породице без мушких чланова унајмљивале су неко мушко дете из фамилије или комшилука, како би уместо домаћице обавило позивање на славу. За учињену услугу у Качулицама и Горичанима следио је симболичан поклон (нешто од воћа или колача).

Позив на славу се у највећем броју случајева радо прихватао и значео је да би славу требало узвратити. Тако су настајале званице, када су се две породице узајамно за славу посећивале без позивања. Ако неко оде другоме на славу, то је значило да је позван код њега на славу када дође ред за обележавање његовог крсног имена. Породице које су у званици за славу постајале су веома блиске и спремне да једне другима помажу када је то потребно. Уколико се деси да дође до свађе између њих, то се у селима Мрсаћ и Качулице сматра веома лошом појавом коју ће околина осудити. У том случају може се чути коментар: „Посвађали се, а једни су другима одлазили на славу.”

Раније се у већини чачанских села славска званица подразумевала, тако да се гости позову само први пут, а након узвраћене посете они су се аутоматски сматрали званицама. Пошто се слава наслеђивала од оца, тако су се и званице наслеђивале и подразумевале. Након удаје ћерке, односно сестре, посебно се позивала нова пријатељска кућа. Званица је морала бити узвраћена, да би се већ наредне године подразумевала.

Из недоумице да ли би на славу требало позивати госте, развило се ново правило, а то је подсећање на славу. У том случају се не може чути званично позивање, али је оно замењено подсећањем: „Само да вас потсетим да не заборавите да је сутра Свети Никола.”

У већини случајева, у градским породицама се на славу звало само прве године, док се за наредне године позив подразумевао. Уколико посета за славу буде узвраћена, две породице постају званице и међусобно се о славама посећују наредних година.

У новије време је, како код градских тако и код сеоских породица, поново успостављен обичај позивања на славу. Данас се гости у већини случајева позивају телефоном. У појединим породицама још увек се води рачуна о томе ко позива на славу, док се у другим на то не обраћа пажња.

Честитке

Одувек се домаћину, као и свим његовим укућанима, честитала слава. Када гости дођу у кућу свечара најпре славу честитају домаћину, а потом домаћици и деци. Честитке су искрене и садрже жељу да им светитељ кога славе подари здравље, напредак, успех у послу и сваку другу срећу. Поједине званице су се утркивале ко ће домаћину да упути лепшу честитку.

У чачанској градској средини до Другог светског рата биле су присутне писане честитке. Најчешће су их писали и поштом слали пријатељи и родбина из удаљених градова или чланови породице који су се налазили на школовању

или у војсци. У послератном периоду пракса писања честитки је изобичајена. У новије време родбина из удаљених места, као и пријатељи који нису у званици, честитају славу телефоном или путем електронске поште. Спорадично су у употреби и писане честитке, па и телеграми.

Поклони

Свака породица настоји да се за своју славу што боље припреми и да на свечану трпезу изнесе најлепшу храну и пиће. Домаћин схвата да тога дана треба да даје и поклања како би његова жртва била што делотворнија и како би светитељу била што милија. Управо у таквом обичајном размишљању налази се правило српске традиционалне културе да се за славу не носе никакви поклони.

Дуго времена домаћин је био једини који је за славу давао. Гости су долазили да честитају славу, док је домаћин указивао поштовање и задовољство њиховом посетом. Само је понекад тетка или нека блиска рођака могла донети деци шећер, бомбону завијену у марамицу или папирну салвету. У селима ивањичког и сјеничког краја деца су могла добити неколико коцки шећера, јабуку, крушку или неку другу суву воћку или „гурабију”.⁵⁵ Обичајна пракса да домаћину не припада поклон приликом обележавања славе трајала је до краја шездесетих година прошлог века. Символичне поклоне (воће, бомбоне и чоколаде) најпре су почела да добијају деца, а потом и остали чланови породице. У ивањичком крају поклоне су називали „милост”, а Петар Костић у Ресави бележи име „частови”.⁵⁶ Званице су домаћици доносиле кафу, а старијој жени у кући раглук или воће. Уколико је домаћин био пушач, у Заблаћу и Слатини је добијао цигарете.

У градским породицама домаћица је почела добијати цвеће, а домаћин алкохолно пиће. И у предратном периоду ношено је цвеће, али само сезонско које је расло у башти. Већ седамдесетих година, поред слаткиша и кафе, почело је да се носи посуђе или неки украсни предмет из покућства. Често су се ови поклони куповали уместо кафе, цвећа и пића, што је према речима испитаника имало практичног значаја. За време велике инфлаторне кризе деведесетих година прошлог века на славу су поново почели да се носе симболични поклони. У последње време поклањање за славу доживљава велику експанзију, тако да се том приликом често поклањају веома скупоцени поклони. Код извесног броја грађана још увек је свеже сећање да се на славу ништа није носило или уколико јесте да су то били само симболични поклони. И данас појединци инсистирају на таквом понашању, мада су у мањини.

55 | Гурабија је колач који се правио од брашна, шећера и воде и који је облика данашњег медањака, само што је украшаван убадањем виљушком, док се на средини налази запечена коцка шећера.

56 | Петар Костић, *Крсно име – слава*, Гласник Етнографског музеја, бр. 28-29, Београд, 1966, 221.

Дани славе

У српској традиционалној култури слава се обележавала и по неколико дана, а у неким крајевима и читаву седмицу. Гости, а поготово они из удаљенијих крајева, често су долазили један или два дана пред славу и остајали још неколико дана после. Може се слободно рећи да су гости остајали у кући домаћина све док је имало хране и пића. Ова појава је била веома присутна код Црногораца, Херцеговаца и становника Старе Србије, Грузе, Крагујевачје Јасенице, Такова и Височке нахије. У већини породица слава се славила три дана, тако да је највероватније захваљујући оваквој обичајној пракси настала изрека „Сваког госта за три дана доста”. Испитаници у Горичанима и Качулицама често употребљавају ову народну пословицу.

Српско становништво је, без обзира на ком географском простору живи, у великој мери обележавало своју славу. Без обзира на имовинско стање, свака породица је у складу са својим могућностима, а веома често и мимо њих, обележавала и прослављала светитеља, заштитника своје куће. И сам Вук Врчевић је у својим списима остављао податке који иду у прилог овој тврдњи: „...нема куће која не слави своје старинско крсно име и послужбицу, па била она сиромашна или имућна.”⁵⁷

Након ослобођења од турског ропства власт у Србији и Црној Гори се сусрела са проблемима који су настајали због вишедневног пијанчења на славама. Наиме, свечари су трошили велике количине хране и пића не водећи рачуна да ли ће већ наредног дана имати шта да једу. Тако је долазило до осиромашења ионако сиромашних породица. Власт је чврсто решила да се оваквом беспотребном трошењу стане на пут. У томе су предњачили Петар I и Петар II Петровић Његош и кнез Данило који је под претњом казне свео славу на једнодневно светковање. И у Србији је кнез Милош са мање или више успеха настојао да трошење за празновање славе сведе на разумну меру.

Код становника Драгачева, као и досељеника из ивањичког и сјеничког краја, још увек су жива сећања на вишеддневно светковање славе. Многи старији испитаници се са сетом сећају година свог детињства када се у њиховој кући слава прослављала и по седам дана.

Након Другог светског рата у читавој Србији слава, као друштвено непожељна обредна пракса, доживљава стагнацију. Није била ретка пракса да сумноги симпатизери комунистичког друштвеног уређења сматрали националистима, па и државним непријатељима лица која су славила своју славу.

Велика миграција становништва на релацији село-град, као и развој индустрије у чачанском крају, допринела је да се обележавање славе сведе на један дан. Нико од запослених у том периоду није могао одсуствовати са посла како

би припремио и прославио своју крсну славу. Није био редак случај да су многи престајали да славе славу или је након смрти родитеља нису настављали.

Поновним буђењем националне и верске свести осамдесетих година прошлог века долази до све масовнијег прослављања славе. Оваквој појави су деведесетих година у многоме допринели економска криза и ратна страдања српског народа на територији бивше Југославије. Последњих година обележавање славе је толико омасовљено да се слободно може рећи да готово не постоји породица која не слави славу.

Дани славе у селу

Некада су у сеоској средини били ретки тренуци када се човек могао опустити и провеселити. Од свих славља сеоском човеку најпре падају на памет догађаји везани за Божић, свадбу и славу. Пошто је слава долазила сваке године у исто време, поједини сељаци су, а поготово момци и девојке, бројали дане до те веома значајне светковине. Слава је у сеоским условима представљала веома битну не само верску и магијску, већ и снажну друштвену категорију.

У чачанском крају слава се раније славила по три, а некада и више дана. Самој слави је претходило вишедневно даноноћно припремање. Потребне намирнице су се набављале у сеоским продавницама и радњама Чачка. Припрема за славу је подразумевала детаљно сређивање, а најчешће кречење куће. У већини породица за славу су коришћени посебни тањира који се нису смели користити у друге сврхе. У Горичанима се ови тањира зову „славски тањира”.

Дани славе у граду

У градској средини слава је, осим верског, имала веома значајан социјални и друштвени карактер. Породица се веома дуго припремала за обележавање дана свог крсног имена. У периоду између два светска рата припреме за славу су трајале и по неколико дана. Чим би се завршила слава, домаћица је одмах почињала да планира нареду и да набавља потребан материјал како би славска трпеза била што разноврснија. На недељу дана пред славу почињало се са мешењем колача. У том послу су, поред главне домаћице, учествовале и њене ћерке, снаје, комшинице и пријатељице. За славу су се припремали најлепши колачи, а свака се домаћица посебно трудила да њихов избор буде што разноврснији. Била је то прилика да се покаже која је Чачанка била најспретнија домаћица. Госпођа Живана, супруга свештеника Рајка Ћириковића, била је у послератном периоду чувена по мешењу колача. Њени гости су је често хвалили и говорили „Башта Живаниних колача”.

За славу се посебно водило рачуна да кућа буде што чистија и сређенија. Припремано је најлепше посуђе које се у већини породица употребљавало само

за ту прилику. Да би слава била што свечанија, жене су често једна од друге позајмљивале шоље, чаше и тањире. Кућу је за ту прилику красило најлепше текстилно покућство (завесе, стољњаци, миљеи...).

У градској породици је вече уочи славе било посебно свечано. На окупу су били сви чланови породице, заједно са удатим ћеркама и сестрама и њиховим породицама. Уколико није много далеко, уочи славе долази и кум, као и блиски пријатељи и најбољи комшија. Тада се припрема вечера којој сви присутни, окренути према икони, приступају након кађења и читања молитве. Ово обредно окупљање се назива навечерје и оно је слично или готово исто са дизањем у славу у сеоској средини.

На сам дан славе домаћица устаје веома рано да би обавила неопходне послове како би, када дођу гости, све било беспрекорно. Домаћин је задужен за резање славског колача. Уколико се колач прекађује у кући, том чину присуствују сви чланови породице. Прекађени колач се поред свеће, а често и букета цвећа, стављао на централно место у кући. Обично је то неки сто прекривен везеним столњаком. Славским колачем се нису служили гости. Он је припадао породици. Обично је домаћин у преподневним сатима трећег дана славе резао колач и делио га свим члановима породице, с тим што се водило рачуна да се прва парчад обавезно дају деци. Породица је за доручак заједно са белом кафом јела славски колач, а оно што остане морало се појести за ручак. Строго се пазило да се поједе и последња мрвица.

Славски ручак се припремао само за чланове најуже фамилије. Био је веома свечан и имао је за циљ да на симбиличан начин представи слогу и јединство присутних. Пре ручка сви присутни су се служили славским житом. У већини чачанских породица уз жито није служено вино, јер га је свештеник већ сипао у жито у току прекађивања.

Гости су долазили око четири сата после подне. Њих је најпре дочекивао домаћин, па домаћица и на крају сва деца. У свим градским породицама владало је правило да госте обавезно треба да служи девојка. Често је такву функцију добијала најлепша девојка из фамилије или комшилука. За ту прилику она се веома свечано облачила. Била је то прилика да буде виђена и да се прикажу њена вредноћа и спретност у служењу, као и њена зрелост за удају, што је истовремено представљало и вид иницијације. Девојка није учествовала у припремању послужења. Њен основни задатак је био да послужавник са житом, кафом, слатким и колачима донесе до гостију и да све то што љубазније понуди.

Иако се у већини градских породица није позивало, ипак се тачно знало ко ће на славу доћи. Главни гости су долазили први дан славе. Својим доласком су показивали поштовање према кући која слави. Није било лепо, а сматрано је и увредом, не доћи први дан славе. Тај дан су долазили искључиво брачни парови. Доћи на славу без мужа или без жене сматрано је веома непристојним. Удовци и удовице нису никоме одлазили на славу првог дана. Деца нису вођена на славу нити су са гостима била домаћинова деца. У просторији у којој су гости, односно у којој се налази славски колач, нису смела боравити деца.

Гости су најпре служени житом, а потом колачима поређаним на равним тацнама у редове по врстама. Девојка која их служи понуди сваког госта тако што три пута обреди. Колачи нису стајали на столу, већ су служени. Након колача у породици Кавеџић служени су слатко и кафа. У овом случају направљена је логична веза, а то је да се прво служе жито и колачи, а потом слатко и кафа. У породици Бараћ најпре су служени жито и слатко и то одмах у ходнику док гости још нису сели. Када се они сместе, пред њих су изношени кафа и колачи.

Гости су, након послужења и обављеног разговора са домаћином и домаћицом, као и са осталим присутнима, одлазили. Тако су се читавог дана све до увече смењивали гости који су служени исто као и претходни. Циљ је био да на славу дође што више људи и да једни другима честитају славу. С обзиром да за званице није био предвиђен ручак, они су се краће задржавали, тако да су могли да оду код још неколико свечара који славе исту славу. Тако је педесетих година прошлог века госпођа Надежда Кавеџић за славу Светог Николe имала да посети осамнаест породица са којима је била у званици. У већини градских породица број гостију је био прилично велики, али се није могао реално сагледати, јер гости нису долазили у исто време.

Првог дана славе, негде око 11 часова, долазили су Цигани у авлију свечара како би својом свирком и песмом честитали домаћину славу. У дане славе домаћинова врата су била широм отворена за сваког путника намерника⁵⁸, као и за све оне који би из било ког разлога пожелели да буду његови гости. Цигани су водили рачуна шта која породица слави и није се могло догодити да забораве и да не дођу. Једино нису долазили када је нека фамилија у жалости. Осим новца који им је давао домаћин, домаћица је Цигане обавезно служила храном и пићем. Нико од случајних пролазника, па ни Цигани, није смео на дан славе остати непослужен. Веровало се да и сам светитељ може у туђем лику доћи на славу, па су свечари настојали да сваког ко дође било којим поводом угосте што боље могу. Најчешће песме које су се певале том приликом биле су „Кулу гради, а камена нема”, „Славуј пиле”, „Саградићу шајку од белог кедр”, „На језеру два лабуда”, мада су се могле чути и неке друге, а све по жељи домаћина и његових гостију.

Другог дана славе у кући свечара се правио жур за пријатеље. Често су долазили исти гости од претходног дана, мада је било и нових. Уколико у породици има момака и девојака, онда су долазили њихови другови и пријатељи. Послужење је било потпуно исто као и првог дана, само што је атмосфера била опуштенија. Обично је свирала музика са грамофона, мада се није играло. Не може се рећи да је жур припремљен поводом славе био много весело и забаван. Читавом атмосфером је провејавао дух смирености и светости крсног имена, тако да није било места превеликом весељу или слободнијем понашању.

Трећи дан славе је сматран женским даном, вероватно због тога што су тада долазиле жене и што се коначно домаћица могла опустити и натенане

дочекати своје комшинице и блиске пријатељице. И овога дана је било присутно послужење као и претходних, мада није било обавезно да госте служи девојка. Тог дана долазе и деца из комшилука и из ближе фамилије да се почасте колачима и соком. Тада је атмосфера доста опуштенија и не мора се обраћати строга пажња на све детаље.

Славска гозба

Поред славског колача и славског жита, и гозба која се припрема за дан крсног имена представља жртву коју домаћин приноси светитељу заштитнику. У свом изворном облику сва храна којом ће се угостити званице имала је дубоки магијски карактер. Управо се због тога за славу никада није жалило. Храна и пиће су припремани у великим количинама. Верници су сматрали да све што је припремљено за славу светитељ види и дубоко цени и да ће узвратити вишеструким родом. Зато се настојало да славска трпеза буде што разноврснија, како би имитативном магијом произвела што богатију и успешнију годину. Имајући у виду да су у прошлости храну највећим делом сами производили, јасна је намера верника да би приношењем богате и разноврсне трпезе требало обезбедити добар и успешан род свих оних намирница које учествују у славском церемонијалу.

Славски ручак има велике сличности са гозбама старих Грка и Римљана. И код ових класичних народа гозба је започињана у поподневним сатима, што има велике сличности са данашњим заказивањем свечаног славског ручка. За софру нису седеале жене, већ само мушкарци⁵⁹, што је у српској традиционалној култури, као и код бројних црногорских племена, била веома честа обичајна пракса. Стари Римљани су се пре почетка гозбе заједно са својим домаћином молили богу⁶⁰, док су Грци након друге или треће чаше изговарали здравице.⁶¹ Највероватније да дизање у славу и унакрсно испијање уз изговарање магијских речи има индиректне везе са сличним магијским радњама класичних народа. И храна која је припремљена за славску трпезу има велике сличности са јелима старих Грка и Римљана. И на њиховој гозби су у највећој мери били заступљени печена јагњетина и свињетина.⁶² Одувек се код Срба за обележавање крсног имена сматрало обавезним да се, поред остале хране, припреме јагњетина и прасетина. Циљ верника је био да се клањем обредне животиње принесе крвна жртва божанству, односно светитељу у чију се част припрема слава. У

59 | Владислав Скорић, *Постанак крснога имена, О крсном имену*, Београд, 1985, 309.

60 | Исто, 309.

61 | Исто, 311.

62 | V. Ardalić, *Bukovica*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena VII, ZAGREB, 1902, 246.

свим сеоским кућама, а у извесној мери и у градским, клање и печење жртвене животиње представља веома важну магијску радњу чије се порекло налази у прастаром животињском култу. Жртвовање животиње представља приношење праве крвне жртве од које се очекује да обезбеди здравље и напредак остале стоке.

На трпези старих Грка и Римљана било је обавезно присуство хлеба и вина.

Скарић је сматрао да је Христос хлебом и вином искупио људски род од греха.⁶³ Јасно да су хлеб и вино све до данашњих дана главне, односно неизоставне намирнице без којих нема славе.

Старинске гозбе су готово увек завршаване правим пијанкама, тако да се чини да оне представљају главни догађај на гозби. И дан-данас се у чачанским и драгачевским селима за одлазак на славу каже „Идемо да пијемо”. Домаћин или неко други кога домаћин задужи обилази госте трудећи се да сваки од њих има довољно пића. Таква особа се зове долибаша⁶⁴ и она је код старих народа имала свог „двојника” који је руководио пијанком.

Сеоска гозба

У свим сеоским срединама славу је одувек пратила веома богата трпеза. Не жалећи храну нити пиће, домаћин је настојао да што боље угости своје госте. У славском церемонијалу, поготово у сеоским срединама, гостопримство је долазило до пуног изражаја. Осим што ће на све госте оставити утисак доброг домаћина, жеља свечара је била да припремањем богате трпезе стекне наклоност светитеља заштитника.

Поред славског колача и вина, на славску трпезу се најпре износе со и друге врсте хлебова. У српској традиционалној култури веома је распрострањена улога соли и хлеба. Употреба ових намирница у митологији представља склапање савеза са демонима и божанствима којим се „неутралише њихова моћ или могућа зла намера”.⁶⁵ Верује се да је преко соли могуће успоставити позитивну везу са покојницима и тако стећи наклоност кућних демона за које се верује да будно прате како њихови потомци спроводе славу и дочекују госте. Такође се верује да храна и пиће преко гостију стижу у доњи свет од којег се, због тако принете жртве, очекује да узврати срећом и напретком.

63 | Владислав Скарић, *Постанак крсног имена, О крсном имену*, Београд, 1985, 310.

64 | Исто, 312.

65 | Никола Пантелић, *Со*, Српски митолошки речник, Београд, 1998, 411.

Веома важно место у припреми славске трпезе заузима животињска жртва. Као и за Божић, славско прасе или јагње се унапред одреде и боље хране од осталих. Сличну појаву забележио је Петар Костић у Ресави.⁶⁶ У Горичанима и Качулицама се одабира најлепше, највеће и најнапредније прасе и унапред се зна да је оно намењено за славу. Често га називају и славско прасе. У Горичанима сматрају веома лошим знаком ако се деси да угине прасе или нека друга животиња намењена за славу. У драгачевском крају се за славу клало јагње или овца, мада има и оних који припремају више врста меса, а све у зависности од броја гостију који се очекују.

Принета животињска жртва се морала и приказати, па је то разлог због чега се на славску трпезу, и то у чело софре, износи свињска или јагњећа глава. Она у устима често има црвену јабуку која симболично приказује жељу да принета жртва узврати здрављем, љубављу и срећом у породици.

У Такову код Горњег Милановца, многе породице су, а посебно оне које су досељене из Сјенице, за припремање славске гозбе користиле специјалан лонац који је служио искључиво за ову намену. Тај лонац се звао „свечар“.⁶⁷

На славској трпези је било заступљено сушено свињско и говеђе месо, као и овчја стеља, посебно у драгачевском и ивањичком крају. Неизоставну су и бели мрс, уштипци и разне врсте пита и салата. Од колача су најзаступљеније биле ванилице и ружице, а у ивањичком крају још и сутлијаш.

Последњих година славска трпеза у селу све више личи на градску. Већа комуникација са градом допринела је лакшем снабдевању сеоских породица најразноврснијим намирницама, тако да се данас на славској трпези могу наћи и разне врсте супа и чорби, кувани кисели купус или сарма, ринфлајш, као и најразноврсније салате, слани ролати и сосеви. Избор колача и торти је веома богат.

Знамо да је, захваљујући светости винове лозе и вези са проливиеном крвљу након страдања Исуса Христа, вино имало главну улогу. Осим њега, слава се није могла ни замислити без употребе велике количине ракије. Домаћин је својим гостима стално досипао ракију трудећи се да у сваком моменту њихове чаше буду пуне. Пре испијања ракије изговаране су здравице чије су речи садржале жељу да се у домаћиновој кући увек слави и да здравље, срећа и весеље буду увек присутни у њој.

Пића на сеоској славској трпези временом постају све разноврснија, тако да је тај асортиман данас сличан или потпуно једнак оном у граду. Данас домаћин неколико дана раније одлази у град где набавља пиво, сокове, киселу воду, као и разне врсте ликера и разног другог алкохолног пића.

66 | Петар Костић, *Крсно име – слава*, Гласник Етнографског музеја, бр. 28-29, Београд 1965–1966, 220.

67 | Петар Костић, *Крсна слава и заветина у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, Гласник Етнографског музеја, бр. 58-59, Београд, 1995, 127.

Уколико слава пада у време поста, у среду или петак, изузев Стевањдана и Васиљевдана⁶⁸, славска трпеза је обавезно посна. У том случају изостају сва мрсна јела, као и жртвена животиња, што чини да у овом случају над паганским елементима славе преовладају хришћанска религиозна расположења.

За посну славску трпезу у изворном облику припреман је пасуљ за који се верује да има директне везе са култом предака. Да је тако говори и податак да је употреба пасуља за Бадње вече⁶⁹ обавезна. Поред пасуља припремана су варива од разних житарица, кромпир, посни купус, посна паприка пуњена пиринчем, ротква, посни колачи, мед и суво воће. Риба је била присутна у оним селима која су уз реке, док је у брдским драгачевским селима, све до периода између два светска рата, она била готово непозната. И Петар Костић је забележио да се у драгачевском крају за славу почела припремати риба тек након Другог светског рата.⁷⁰

Посебно су се породице које су славиле Светог Николу трудиле да за славску трпезу обезбеде рибу. Сматрали су да њихов светитељ, који је као лађар у директној вези са водом, заслужује трпезу на којој ће бити рибе. По завршетку Другог светског рата мештани села Горачићи су се удруживали и запрежним колима одлазили у веће градове, па чак и Београд, ради набавке рибе за Никољдан. Пут је у зимским условима био веома напоран и дуг, али су домаћини желели да Светог Николу прославе што богатијом трпезом на којој ће обавезно бити рибе, најчешће шарана.

Данас је риба обавезна и неизбежна намирница на славској посној трпези, тако да добија исту улогу коју има печење када је у питању мрсна слава. Боља снабдевеност тржишта допринела је да посна славска трпеза постане разноврсна и да по количини и квалитету не заостаје за мрсном. Припремају се рибља чорба, посна сарма и разне посне пите и салате. Од риба су најзаступљенији шаран, пастрмка и ослић. Избор колача и слатких пита је веома разноврстан. Последњих година све су више заступљене и разне врсте посних торти.

Градска гозба

У градским породицама свечани славски ручак се припремао за чланове породице или најуже родбине. Том приликом сто се прекривао најлепшим столњацима и постављао веома свечано. Често су најлепши сервиси, есцајзи и салвете служили само за ову намену.

68 | Период од Божића до Богојављења припада групи разрешених дана када се не пости, без обзира о ком се дану у седмици ради. У народу се називају некрштеним данима. Први посни дан после Бадњег дана је Крстовдан који је обавезно посни дан: „Ко се крстом крсти тај Крстовдан пости.”

69 | Бадње вече у неким сегментима представља вид задушница.

70 | Петар Костић, *Крсна слава и заветина у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, Гласник Етнографског музеја, бр. 58-59, Београд, 1995, 127.

С обзиром да се славски ручак припремао за мањи број гостију изостајали су прасе и(ли) јагње као жртвене животиње. Ту улогу су преузимали кокошка или певац, чиме се задовољавала основна магијска улога приношења крвне жртве светитељу заштитнику. На трпези су били заступљени гибаница, сир, кајмак, јаја, пршута, супа ринфлајш, подварак са ћуретином, као и разно друго печено месо.

Уколико је слава посна обавезно су припремане пите од пиринча, купуса и кромпира, рибља чорба, пасуљ пребранац, посна сарма, као и разне врсте свежих и киселих салата. Рибу су домаћице куповале у трговинама и саме припремале пржењем и печењем.

У градској слави најзаступљенији су били разни ситни колачи. Њихова употреба се временом пренела и на сеоску средину. Најзаступљеније су биле ванилице којима је домаћица започињала мешење за славу, да би после наставила са израдом осталих врста колача, најчешће обланди и ролата. У породици Кавецкић обавезно је за славу припреман колач салватор.⁷¹ Свака домаћица је настојала да за славу припреми што више врста колача. Веома је било важно да они буду што ситнији.

На славској трпези је била веома заступљена орашара која је, како тврде испитаници, била „колач број један” када је посна слава у питању. Орашара се правила и за мрсне славе. Доста касније, орашару постепено потискује баклава која је посредством посластичара Горанаца дошла у наше крајеве.

Од колача су припремани још и ружице, ђул-пита, грилијаш-штангле, куглице од ораха и смокви и жежићи.⁷²

Често су прављене и разне врсте торти које су сечене на парчиће правоугаоног облика и које су служене заједно са осталим колачима. У породици Бараћ обавезно је за славу прављена Црна торта⁷³. У бројним другим градским породицама биле су заступљене још и Рум-торта, Гизела, Розен, Добош и Рококо.

Сви колачи су слагани по врстама у специјалне корпе плетене од прућа. У породици Кавецкић постојао је специјални кофер плетен од прућа који је дуги низ година служио искључиво за одлагање колача припремљених за славу. Они су тај кофер називали „Рајс-кофер”.

На крају породичног ручка на сто је стављана најлепша вазна са најразноврснијим колачима. Гости који су долазили само на честитање служени

71 | Надежда Кавецкић је салватор правила тако што је беланце и шећер кувала на пари и у то додавала 100 грама меда и сецкане орахе. Ову масу је сипала између две обланде, остављала да се добро стегне, па сутрадан секла у мале штангле.

72 | Жежићи су прављени од млевеног бадема и шећерног сирупа. Личили су на жежиће јер су били уваљани у рендану чоколаду и украшени забадањем танко сецканих листића од бадема.

73 | Црна торта се састојала од две корице од којих је једна са орасима, а друга са кафом. Фил је прављен од младог, са карлице тек скинутог кајмака који се мутило са шећером у праху све док не постане пенаста маса.

су колачима поређаним у равне правоугаоне, овалне или округле тацне. Колачи су се увијали у салвете и по родитељима слали њиховој деци.

На градским славама од пића се највише пило црно вино и вино „Ружица”. Углавном се до њега долазило куповином од познатих домаћина из околних чачанских села. Тако је породица Каведић из Чачка за славу куповала вино искључиво у фамилији Давидовић у Жежевици. Том приликом се за децу куповала шира.

И у градској средини се за славу пила врућа ракија. Њу су више припремали мушкарци него жене, јер се сматрало да су они стручнији и вичнији таквом послу.⁷⁴ Ова обредна пракса се у извесној мери сачувала све до данас. Била су заступљена и остала алкохолна пића.

Жене и деца су раније пили домаће сокове од вишње и малине, као и чај (углавном шербе). Појава индустријских сокова условила је њихово брзо појављивање у славском церемонијалу. Седамдесетих година прошлог века у градским породицама важно место у групи безалкохолних пића имали су квас и други газирани сокови.

Поредак за славском трпезом

Централно место окупљања гостију у току славског церемонијала је просторија на чијем се зиду налази икона, а у чијем је централном месту трпеза. Поредак за столом је некада био веома прецизно одређен и веома дуго поштован. На челу трпезе је седео кум који се сматрао најважнијим гостом. Колико се поштовање указивало куму потврђује и чињеница да у фрушкогорским селима нико није седао за трпезу све док не стигне кум.⁷⁵ Слично је било и у осталим крајевима настањеним Србима. Уколико слави не присуствује кум, чело софре је намењено најстаријем мушком госту, блиском рођаку или првом комшији. Остали гости седају редом по „старијеству”, али најпре мушкарци, па тек онда жене и деца. Није био редак случај, поготово у Босни, Црној Гори и Старом Влаху, да жене нису уопште седале за исти сто где су били мушкарци. Оне су често биле у другој просторији или су седале тек у другој софри. Само је понекад некад старија или виђенија жена могла седети за софром за којом су седели мушкарци. Оваква појава је све до краја 19. века била присутна и у чачанском крају, а у Драгачеву и ивањичким селима чак до завршетка Другог светског рата, па и касније.

74 Врућа ракија се кувала од меке ракије тако што се прво прегори шећер, а онда се сипа ракија. На крају се, када проври, у ракију стављало неколико коцки шећера које се претходно ставе у вреле машице.

75 Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2001. годину*, Београд, 2000, 357.

Домаћин очекује онолико гостију колико има и званица. У Виљуши, Трнави и Бањици обично кажу „Како си задужио тако ће ти се и вратити” или, како бележи Милан Јефтић, „Памти па врати”.⁷⁶ Често се за очекиване госте каже „узванице”⁷⁷, односно колико си ти одлазио толико ће ти и доћи. Према броју очекиваних гостију домаћин припрема славску трпезу и већ унапред зна кога ће где распоредити да седи. Обичај да домаћица пре почетка славског ручка посипа све госте да оперу руке, а који је забележио Петар Костић,⁷⁸ није познат испитаницима чачанског краја.

Кум, или онај ко је на врху софре, седи испод иконе. Испред њега су упаљена славска свећа, славски колач, а врло често и глава жртвоване животиње. Када се окупе сви гости, приступало се читању молитве. Први је устајао кум, а онда сви остали. Читали су се *Оче наш* и *Богородице дјево*, а онај ко није знао речи могао се молити како је умео. Каддили су се икона, сви гости, читава кућа, као и привредне зграде и стока. Каддила се и трпеза заједно са свим јелима која су на њој и која су намењена како живима, тако и мртвима.⁷⁹ Сви по мирису тамјана осећају да је слава дошла и да је светитељ заштитник породице са њима.

Онај ко је на челу софре почиње први да пије, а онда редом и сви остали. Он је, такође, одобравао ручак, док то данас чини домаћин. Док домаћица износи припремљена јела, домаћин све време стоји и долива пиће. Домаћин све време двори госте, указујући им на тај начин поштовање. Истовремено, он указује поштовање и својој слави, настојећи да стекне наклоност светитеља кога прославља.

У градској средини поредак седења за славском трпезом није толико строг. И у овом случају на челу софре је био кум или блиски рођак. Често је прво место припадало и домаћиновом ујаку, што у извесној мери може бити остатак матријархата, слично као и у свадбеном церемонијалу. С обзиром да је на славском ручку у граду присуствовала само најужа фамилија, редослед седења за трпезом није подлегао строгим патријархалним правилима. Седење гостију који су долазили на честитање препуштан је њима самима.

У читавом чачанском краку очуван је обичај да на челу софре седи кум. У сеоској средини се спорадично и делимично поштује процедура да домаћин одреди где ће који гост седети, мада у већини случајева то одређују договором или спонтано.

У градској средини је, крајем шездесетих и почетком седамдесетих година прошлог века, дошло до спонтане промене начина обележавања крсног имена. Наиме, брзом миграцијом из села у град долази и до преношења неких елемената

76 | Милан Јефтић, *Слава*, Гласник Етнографског музеја, бр. 27, 1964, 428.

77 | Исто, 423.

78 | Петар Костић, *Годишњи обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 52-53, Београд, 1989, 108.

79 | Петар Костић, *Годишњи обичаји (ћердапског краја)*, Гласник Етнографског музеја, бр. 57, Београд, 1993, 252.

сеоске славе у оквире градског светковања. Породице које су се преселиле у град са собом су доносиле правила по којима се у њиховој родној кући у селу прослављало крсно име. За њих је било незамисливо да званице буду послужене само колачима, тако да су за све њих, као и раније, припремали ручак који се звао „редни”. Настањујући се у близини старих градских породица почињали су да их позивају на славу на којој су их дочекивали богатом трпезом. И тако су староседелачке градске породице мењале своја стара правила светковања славе. Мало-помало и они су почели да за све званице припремају комплетан славски ручак. И у градској средини су на челу „проширене” трпезе седели кум и кума. Остали гости седају како ко жели или редом како ко долази. Жене седају до својих мужева, а често су поред њих смештена и њихова деца.

Многи испитаници се са сетом сећају „стarih добрих времена” када се, како кажу, „знао ред” и када се са много већим поштовањем одлазило код родбине и пријатеља на славу. Некада се на слави остајало читав дан или ноћ, док се сада слава своди искључиво на славски ручак, након кога се гости разилазе.

Здравице

Сасвим је јасно да су сви они који су славили од свог светитеља очекивали срећу и благостање. Сам домаћин, као и остали укућани, а пре свега званице, настојали су да низом магијских речи изговорених уочи славе и на сам њен дан, призову божију наклоност без које, како се веровало, нема среће и напретка. У изворном облику српска традиционална култура је обиловала богатством лепо изговорених и у стих срочених песмица, односно здравица. Можда су изговорене речи назване баш оваквим именом, јер су у највећем броју случајева призивале здравље и за њега се Богу молиле.

Често се наздрављало трпези и храни за коју се веровало да је дар божији. У Горачићима, пред почетак славског ручка, долибаша изговара: ”Хајде да једемо ово што је бог дао, а наш домаћин није жалио.” И Вук Врчевић је забележио: „*Да сједнемо за ручак у велики добри час; да нам поможе Бог, а намјери добар час овђе и свуда, сад и вазда.*”⁸⁰

Славском здравицом се наздрављало слави, Богу, домаћиновом здрављу, као и здрављу свих његових укућана и пријатеља. Како се која чаша испијала тако се и наздрављало. Вук Караџић је изговарање здравица називао „напијање”,⁸¹ вероватно што је непосредно иза ње следило испијање чаша алкохолног пића. Испијање ракије, као и изговарање здравица, ишло је унакрст. По Петру Костићу, појава унакрсног изговарања здравица води порекло из

80 | Вук Врчевић, *Крсно име, О крсном имену*, Београд, 1985, 38.

81 | Вук Стефановић-Караџић, *Етнографски списи*, Просвета, Београд 1972, 110.

периода турског ропства, када се није смело крстити.⁸² Највероватније да је ово образложење дао народ и да нема значајнијег упоришта у науци. Многи су се такмичили ко ће више здравица изговорити. У селима су били познати добри говорници здравица који су били веома драги гости на славама. Речи изговорене у здравицама су, сасвим природно, пријале домаћину. Чак се може рећи да су здравице представљале и вид молитве.

Здравице су се често ређале по редном броју. Лука Грђић-Бјелокосић је набројао десет здравица од којих је свака била некоме посвећена. Шеста здравица је била посвећена домаћиновим кумовима и пријатељима: „Здраво си брате домаћине! Писмо и попијасмо за здравље твоје и твоје домаћице и за здравље твојих синова и унука. Ово ћемо за здравље твојих кумова и пријатеља...”⁸³ Добро познату здравицу која се у мање или више измењеном облику сачувала и у чачанском крају, забележио је Вук Караџић: „Ко пије вино за славе божје, помоз му Боже и славо божја! А шта је љепше од славе Божје и од вечере с правдом стечене?”⁸⁴

У селима у околини Чачка не постоји тачно правило о утврђеном редоследу здравица. Може се слободно рећи да то умногоме зависи од сваке породице посебно, од присутних гостију, као и од тренутног расположења и актуелних догађаја у породици, као што су рођење детета, удаја или женидба. Једно је сигурно – све здравице, без обзира на њихову дужину и маштовитост, представљају гласно изговорену жељу за божијом милошћу.

У Остри су, као и у селима драгачевског и таковског краја, здравице држане пре ломљења колача, кога у овим местима још називају и прекадником. Након тога се испијају три чаше вина односно, „здравице” – прва за здравље, друга за крсно име, а трећа за Свету Тројицу.⁸⁵

Временом се, најпре у граду а потом и у селу, здравице све више губе или се свде на најмању могућу меру. Данас се у градској средини прослави крсно име, а да се не изговори ни једна једина здравице. У равничарским селима, као и селима која гравитирају ближе граду, здравице су сведене на најмању могућу меру или су се потпуно изобичајиле. Једино се још у драгачевском и ивањичком крају пред испијање ракије могу чути или су још увек свежа сећања на здравице којима се домаћину жели срећна слава и напредак у кући.

82 | Петар Костић, *Годишњи обичаји*, Гласник Етнографског музеја, бр. 52-53, Београд, 1989, 108.

83 | Лука Грђић-Бјелокосић, *Из народа и о народу*, Просвета, Баштина, (без године), 30.

84 | Вук Стефановић-Караџић, *Етнографски списи*, Просвета, Београд, 1972, 111.

85 | Петар Костић, *Крсна слава и заветина у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, Гласник Етнографског музеја, бр.58-59, Београд, 1995, 130.

Забаве уз обележавање крсног имена

У току светковања крсног имена код српског народа је била распрострањена појава да поред верског, магијског и друштвеног карактера, и забаве добију значајно место и да им се у току организовања славског церемонијала посвети одређена пажња. Иако се забава поводом спровођења славе не може ни изблиза поредити са забавама чији су поводи битни догађаји из животног човековог циклуса, она у себи садржи низ симбола. Веома је битно да светковање славе протекне у добром расположењу и весељу како би наредна година била срећна и како би породица била весела.

Због светости самог крсног имена забаве су умерене и контролисане. Више су заступљене у сеоској него у градској средини. Можда је и ово један од разлога на основу којег можемо закључити да слава код свечара у градским породицама садржи већи степен религијске свести. У селима драгачевског краја, као и бројним подјеличким селима, често се из кућа које славе чула песма до дубоко у ноћ..

Вук Врчевић је забележио: „Нема у народу тако простране куће у којој се може сабрати онолико народа колико га се скупи увече на играње и пјевање, но ако није киша или снијег изиде на гумно, или на каквој пољани, и ту наложе зими голему ватру...”⁸⁶ Оваква појава била је позната све до седамдесетих година прошлог века у ивањичком, а делом и у драгачевском крају. Наиме, омладина, чија је породица у званици са домаћином, одмах се након завршеног славског ручка или вечере окупља у одређеном простору, вршећи све припреме за почетак забаве. Када су временски услови дозвољавали омладина се окупљала и на слободном простору или трему неке привредне зграде.

У ивањичким селима, као и у селу Крстац у Сјеници, на дан славе организована је игранка коју су још називали и „сијело”. Овакве игранке су организовали само богатији мештани, док је омладина из породица које и саме славе исту славу радо на њих долазила. На такве игранке су долазили још и момци и девојке чији родитељи нису у званици са домаћином, веома често у пратњи одраслих чланова породице. Домаћин није био у обавези да их служи, мада је износио довољне количине пића, пре свега ракије. На оваквим игранкама се свирало на двојенице, кларинет, бубњеве и хармонику. Певало се и играло коло готово читаву ноћ. О оваквим игранкама са сетом и жалом за минулим „лепим и срећним” временима говоре испитаници који су се из ових крајева доселили у Чачак. Многи од њих кажу: „То је био живот, а не као ово данас. Дођу на славу само да би јели и одмах се враћају.”

Крсном имену су се веселили и у градској чачанској средини. Осим свирача који су обилазили свечаре, у многим породицама је други дан славе

бивао опуштенији, тако да су многи тада организовали журеве. На њима није било бучног весеља, али се слушала музика и играле забавне друштвене игре. Музика се углавном пуштала са грамофона.

Поштовање славе

Свака српска породица, без обзира да ли живи у Србији или далеко од ње, зна за свог породичног светитеља кога су његови преци прослављали од давнина. Слава представља веома важно обележје српског народа. Одувек су Срби свом светом заштитнику указивали велико поштовање верујући да ће им, уколико га прославе и принесу му жртву, узвратити срећом, здрављем и сваким другим добром. Народ се веома често заклињао свом патрону. Опште је распрострањено мишљење да ће, уколико неко не слави или не слави славу на традицијом утврђен начин, бити лишен милости свог свеца, као и опште божанске милости.

У највећем броју случајева породица је светитеља кога је одабрала за заштитника дубоко везивала за себе. То је један од основних разлога што је слава непромењива, неодвојива и трајна магијска и религиозна оријентација неке породице. Слава се није смела ни привремено напустити. Слава се у изузетним приликама могла променити, а таква одлука стоји у тесној вези са великим несрећама у породици. У свим недаћама проистеклим из низа породичних, друштвених и историјских околности, слава је у мање или више измењеном облику опстала све до данашњих дана. Временом је њен друштвени карактер постао доминантан у односу на религиозну улогу.

Срби су одувек славили славу и у мирнодопским и у ратним условима. У тешким временима није било могуће прославити крсно име према традиционалним прописима. Често је долазило до импровизације, као и до изостајања веома битних елемената славе. У таквим условима сваки верник је настојао да испуни макар један од битних чинилаца славе и да на тај начин задовољи основно религиозно поштовање светитеља кога слави.

Веома је интересантно сведочење бившег логораша Милана Чакаревића из Котраже⁸⁷ који је сваке године боравка у логору славио своју крсну славу Светог Игњатија, о чему је писмима обавештавао свог оца. Пошто је Свети Игњатије посна слава, Милан Чакаревић није успео да припреми посну храну, па је морао одустати од овог верског прописа. Он је данима пре славе прикупио храну сналазећи се на најразличитије начине. Обележавање славе привукло је чак и пажњу стражара. Обавезно је палио свећу, читао *Оче наш*, окупио пријатеље не само Србе, већ и Русе, Пољаци, Чехе и Американце. Узимао је

87 | Милан Чакаревић се на почетку Другог светског рата налазио на одслужењу војног рока у Хрватској. Пошто је читава касарна била заробљена од стране Немаца, Хрвати су пуштени а Срби одведени у Немачку у радни логор.

обичан хлеб, ломио га и преливао вином (вино је успео да набави само једне године), а потом постављао вечеру (конзерве, пасуљ, кромпир). Пошто је у логору било и музичара, обавезно су окупљени свирали и певали. Ова појава је наишла на велико чуђење Немаца стражара, тако да су такво понашање умели да истолеришу.

Без обзира који од ових елемената славе преовладава, њена основна религиозна карактеристика је сачувана све до данашњих дана. Свечана гозба је, као веома доминантна категорија, временом добијала све вечи значај. Свакој породици је припадала одређена група људи који су редовно долазили у кућу свечара на честитање и свечану гозбу. Посета се морала узвратити, чиме сваки појединац истовремено изражава поштовање и према светитељу и према домаћину.

Слава се одувек наслеђивала по мушкој линији. Иако везана за земљу и имовински посед, слава се углавном везивала за фамилију и презиме. Онај ко наслеђује земљу или било шта друго од имовине, морао је наследити и славу коју је њен бивши власник славио. Слава се наслеђивала и по женској линији, али само када није било мушких наследника. Домазет је прихватио славу свог таста, али је ретко када одустављао своју. У српској традиционалној култури није редак случај да неко слави и две, па и више слава. Па ипак, знало се која је слава главна, а која се преслављава. Слава која се преслављава садржи све основне елементе славе, с тим што је присутан мањи број званица.

Slava (Patron Saint's Day) as a Magic Social Phenomenon

Slava is considered to be a complex topic for many ethnologists. Slava originates from pre Christian period and is connected with pagan religion. It was believed that every individual or a group of people had their patron who was supposed to protect them. In order to be in his mercy it was necessary to fulfill certain conditions. Very often sacrifices were made for that purpose.

By accepting Christianity the role of deity was taken over by Saints. Thus, every family got its patron Saint that should be celebrated as solemnly as possible.

It cannot be said what was the criteria used for choosing patron Saint by families. Some people think it was the day when the family accepted Christianity. Slava is inherited from father to son. If there are no male successors then slava can be taken by female family line. Slava is connected to the estate, for the cult of earth that is why the same slava has been celebrated on one estate for centuries. It is taken care that in case of selling of the estate or a female successor patron Saint remains the same. That is the reason why some families have several patron Saints.

Slava is one of the characteristics of Serbian people, although it was known at some Catholics in the regions of Dalmatia, Herzegovina and Kosovo. Today, only Serbs celebrate Slava no matter where they live.

Main features of Slava are: slava's cake, slava's wheat, wine and a candle. Slava's cake represents bloodless sacrifice to the patron Saint. It is in direct connection with the cult of Sun and cult of fertility. In its origin it was preceded by the wheat which has the same magic properties. The wheat is attributed to the cult of dead, that is to the cult of ancestors. Slava's cake and wheat are prepared for slava. There only two patron Saint's days when wheat is not prepared as these Saints are considered to be alive and they are Saint Archangel and Saint Ilija.

Guests are invited for slava. Main seat is given to the God father. The host is not sitting but is serving the guests. Various and delicious food is prepared for that day. Before drinking wine and brandy different toasts are said and made to express best wishes.

Snezana SAPONJIC-ASANIN

La fête Slava* comme phénomène social de magie

Plusieurs ethnologues considèrent la fête Slava comme un problème ethnologique extrêmement difficile. La fête Slava provient de la période d'avant Jésus Christ et est liée à une religion polythéiste. On croyait que chaque individu ou groupe de personnes possédait son protecteur de qui on attendait la protection. Pour qu'un homme soit à sa

Slava* | fête de tradition, liée à la religion orthodoxe, vouée à un Saint défini et en l'honneur du patron domestique ou maître de maison.

merci, il était indispensable qu'il accomplisse des conditions précises et tout ceci afin de se faire plus aimer par la divinité. Souvent, on offrait en sacrifice à cet effet.

Par l'acceptation du christianisme, le rôle des divinités était assumé par les saints. De cette manière, chaque famille bénéficiait d'un saint protecteur auquel, comme dans la période païenne aussi, on apportait des sacrifices et que l'on souhaitait célébrer le plus noblement.

On ne peut dire précisément selon quel critère certaines familles acceptaient un saint déterminé comme leur protecteur domestique. Certains estiment que cela est lié au jour où une certaine famille a accepté le christianisme. La fête Slava se transmettait de père en fils. Exceptionnellement, la fête Slava pouvait aussi se transmettre suivant la lignée féminine dans la mesure où il n'y avait pas d'héritiers masculins. La fête Slava est en rapport avec la propriété, c'est-à-dire avec le culte de la terre, de cette façon sur un domaine on célébrait la même fête Slava des siècles durant. On faisait attention à ce que, au cas où il arrivait que le domaine eut été hérité par la lignée féminine ou pour autant que sa vente eut été effectuée, il appartienne encore au même saint qu'auparavant. C'est une des raisons pour laquelle certaines familles ont plusieurs fêtes Slava.

La fête Slava est l'insigne du peuple serbe, bien qu'elle était aussi connue antérieurement chez quelques catholiques sur le territoire de la Dalmatie, de la Herzégovine et du Kosovo. Aujourd'hui, la fête Slava est célébrée uniquement par les Serbes nonobstant dans quels emplacements ils vivent.

Les principaux accessoires de la fête Slava sont: le gâteau de la fête Slava, le blé de la fête Slava, le vin et la bougie. Le gâteau de la fête Slava représente un sacrifice exsangue au saint protecteur. Il est en relation directe avec le culte du soleil et le culte de la fertilité. Dans la forme originelle au gâteau précédait le blé de la fête Slava qui a les mêmes propriétés de magie. Au blé, on attribue encore aussi des qualités liées au culte des morts, c'est-à-dire au culte des ancêtres. Jusqu'aujourd'hui pour la fête Slava, on prépare le gâteau aussi bien que le blé. Le blé n'est pas préparé uniquement pour la Saint Arhandjel et la Saint Ilija, parce que l'on croit qu'ils sont les seuls saints vivants et qu'il ne faut pas leur offrir de sacrifice du culte des morts.

Le maître de maison invite ses convives à sa fête Slava. La place principale à la table de la fête Slava appartenait au parrain. Pendant tout le temps que durait la fête Slava, le maître de maison n'était pas assis, mais il servait les invités. Pour la table de la fête Slava, on préparait de la nourriture la plus variée. L'abattage de l'animal sacrifié était obligatoire. Avant de boire le vin et l'eau-de-vie, on portait un toast au cours duquel on exprimait nos meilleurs vœux.

Snezana SAPONJIC-ASANIN

Сл. 1 Славски колач, жито (фото: С. Ш. Ашанин)

Сл. 2 Славски колач (фото: С. Ш. Ашанин)

*Сл. 3 Ношење Славског колача у цркву, Чачак,
Јовањдан, 20. 1. 2004. године
(фото: С. Ш. Ашанин)*

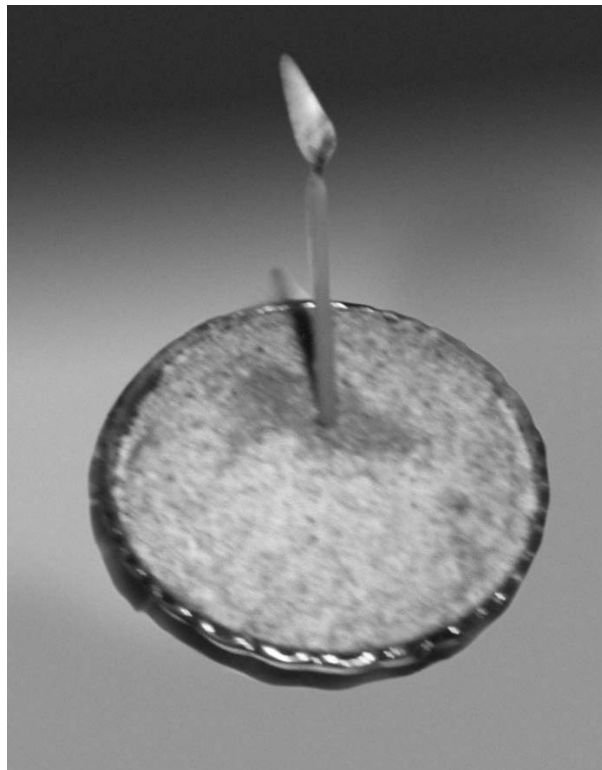
*Сл. 4 Славски колача у цркву, Чачак,
Јовањдан, 20. 1. 2004. године
(фото: С. Ш. Ашанин)*

*Сл. 5 Славски колач и жито у цркви, Јовањдан, Чачак, 20. 1. 2004. године
(фото: С. Ш. Ашанин)*

*Сл. 6 Окретање Славског колача за
светог Јована, Чачак, 20. 1. 2004.
(фото: С. Ш. Ашанин)*

*Сл. 7 Славско жито, Јовањдан,
Чачак, 20. 1. 2004. године
(фото: С. Ш. Ашанин)*

*Сл. 8 Спасовдан, Чачак, 2004. године
(фото: С. Ш. Ашанин)*

*Сл. 9 Ломљење славског колача, порта манастира Вујан, млади Аранђеловдан, 2000. године
(из фото-албума манастира Вујан)*